

Besikeičiančios priklausomybės lietuvių policijos batalionai

10(256)-asis lietuvių policijos batalionas

Bataliono suformavimas. 10-asis lietuvių policijos batalionas pradėtas formuoti Kaune 1943 m. kovo mėn. Tvarkos policijos vadas Lietuvoje, remdamasis H. Himmlerio 1943 m. kovo 15 d. įsakymu, kovo 24 d. išleido įsakymą sutelkti Kaune 700 policininkų. Į naująjį batalioną turėjo būti siunčiami tinkami SS tarnybai policijos batalionų ir viešosios policijos policininkai. Batalionui turėjo būti suteiktas 10-asis numeris (*Litauische Schutzmannschaft-F-Bataillon Nr. 10*), jį turėjo sudaryti štabas ir keturios kuopos. Į šį batalioną turėjo būti atkelti 69 kariškiai iš 9-ojo, 86 – iš 14-ojo ir 54 – iš 1-ojo bataliono, taip pat įvairių Lietuvos miestų viešosios policijos policininkai. Iš viso turėjo būti atsiųsta 715 vyrų¹³²². Formavimo metu batalionas bazavosi Kaune, Žaliakalnio kareivinėse. 10-ojo bataliono vadu buvo paskirtas kpt. J. Matulis, atkeltas iš 14-ojo bataliono. 9-asis batalionas privalėjo atsiųsti į 10-ąjį batalioną 6 karininkus (2 – eiti kuopos vado pareigų), 1-asis batalionas – 3 karininkus (vieną – eiti kuopos vado pareigų), 14-asis batalionas – 3 karininkus (vieną – eiti kuopos vado pareigų) ir 6-asis batalionas – 3 karininkus. Yra žinoma, kad bataliono kuopoms įvairiu laiku vadovavo vyr. ltn. Justas Plevokas (3-iajai kuopai), ltn. Soteris Vosylius, kpt. Voldemaras Langys (Langė?), kpt. Vladas Puodžiūnas, kpt. B. Armonas, ltn. Vincas Lengvelis, ltn. Albinas Molis (1-ajai kuopai)¹³²³. Batalionas turėjo būti apginkluotas rusiškais ginklais¹³²⁴.

Bataliono veikla Rusijoje. 1943 m. balandžio mėn. (kai kurių bataliono policininkų žodžiais, kovo pabaigoje) 10-asis lietuvių policijos batalionas buvo išsiųstas į Nov-

1322 Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 03 24 raštas, *ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 96, l. 54.

1323 L. Čerškaus 1948 10 14 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 25245/3, l. 71–76; P. Ambraziūno 1950 12 19 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 40947/3, l. 149–151.

1324 LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 96, l. 54–55.

gorodo sritį (Rusija) prie Ilmenio ežero ir čia užėmė gynybines pozicijas prie Volchovo upės. Bataliono kareiviai kartais susišaudydavo su priešakiniais sovietų kariuomenės daliniais ir vykdė žvalgybos reidus į raudonarmiečių pozicijas.

Pirmieji bataliono sužeistieji buvo j. psk. J. Mockus ir grnd. I. Zelenkovas. Vokiečių karinės vadovybės jie buvo apdovanoti sužeidimo ženklais. Viena pirmųjų bataliono aukų buvo 1943 m. balandžio 16 d. žuvęs karys Antanas Veikutis (g. 1909 m.), birželio 6 d. žuvo eil. Domas Požėla (g. 1915 m.; palaidotas Jurjevo vienuolyno kapinėse, 3 km į pietus nuo Novgorodo), rugpjūčio 28 d. – eil. Bronius Tvaskus (g. 1920 m.), rugsėjo 4 d. – eil. Vytautas Alilionis (g. 1922 m.). Taigi bataliono nuostoliai 1943 m. buvo palyginti nedideli.

„Kario“ laikraščio 1943 m. gruodžio mėn. numeryje rašoma:

„<...> batalionas jau supylė 5 geriausiems draugams kapus. Juos išpuošė gražiausiomis gėlėmis, aptvėrė originaliomis tvorelėmis, ant žemės išdėjo Vyčio Kryžius, Gedomino stulpus, Vytį ir SS šalmus. <...> Keliolika kartų bolševikai iš pasalų puolė mūsų atsparos punktus, tačiau atsikandę dantis turėjo žūti pradžioje savo uždavinio vykdymo arba pasiduoti į nelaisvę. Nors jie dažnai buvo persirengę net vokiečių uniforma ir vokiškais ginklais apsiginę, tačiau budri mūsų bunkerų saugotojų akis greit atskyrė nieką nuo savųjų.

Daug kartų saulei tekant pasklisdavome po laukus kaimų valymo nuo banditų darbams, iš pelkių iškrapštyti įsitvirtinusius plėšikus, suteikti ramybę buvusiems kolchozų gyventojams.“¹³²⁵

Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 m. rugpjūčio 13 d. įsakymu 10-asis batalionas buvo pavadintas 256-uoju F (fronto) batalionu¹³²⁶. Pernumeruotas batalionas gruodžio 1 d. buvo perduotas vermachto žinion. Visi bataliono karių šeimų aprūpinimo reikalai iš vokiečių tvarkos policijos žinios buvo perduoti vermachto kompetencijon¹³²⁷. 1944 m. vasario mėn., Ilmenio ežero rajone prasidėjus stipriam Raudonosios armijos puolimui, 256-asis batalionas pasitraukė iki Ostrovo miesto (Pskovo sr.)¹³²⁸.

Daugėjo dezertyravimo atvejų. Štai bataliono štabo raštininkas Antanas Umbrasas per 1943 m. Kalėdas susirgo ir buvo išsiųstas į Rygos karo ligoninę gydytis. Po šešių savaičių jis išvyko atostogų pas savo šeimą į Ukmergę ir į 256-ąjį batalioną nebegrįžo¹³²⁹.

Iš Ostrovo 1944 m. kovo pradžioje 256-asis batalionas geležinkeliu grįžo į Kauną. Čia kareiviai išsėjos, batalionas buvo pildomas naujokais ir kariškai mokomas. Kovo

1325 A. Umbrasas, „Per 7 mėnesius“, *Karys*, 1943, gruodis.

1326 Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 08 13 įsakymas Nr. 15, LCVA, f. R-658, ap. 1, b. 2, l. 36.

1327 Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1944 03 19 raštas Vilniaus miesto SS ir policijos vadui, *ibid.*, f. R-659, ap. 1, b. 64, l. 6.

1328 V. Ingelevičiaus 1950 01 26 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17970, l. 166; L. Čerškaus 1948 10 14 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 25245/3, l. 72; LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 147, l. 94, 142, 144, 157.

1329 A. Umbraso 1951 10 21 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 19425/3, l. 83–84.

viduryje jis dislokavosi Kaune, Aukštosios Panemunės kareivinėse¹³³⁰. Gegužės mėn. batalionas traukiniu išvyko į Opočkos miestą (Pskovo sr.), kur gavo užduotį saugoti geležinkelį ir tiltus tarp Opočkos ir Krasnojės gyvenvietės. Tų metų vasarą Krasnojės rajone bataliono kareiviai dalyvavo didelėje operacijoje prieš sovietinius partizanus: vokiečių daliniai šukavo miškus, o lietuvių kareiviai stovėjo užtvėrę miško pakraštį. Lietuviams susikauti su raudonaisiais partizanais neteko, bet bataliono eil. Zubavičius užlipo ant minos ir žuvo, dar keli kareiviai buvo sužeisti¹³³¹.

Batalionas baigiantis karui. Artėjant frontui, 256-asis batalionas gavo įsakymą žygiuoti Liepojos kryptimi. 1944 m. rugsėjo mėn. lietuvių kareiviai pėsčiomis traukėsi Baltijos jūros link¹³³². Į paskyrimo vietą – Ziemupės miestelį (tarp Liepojos ir Paviluosotos) – jie atvyko pirmomis spalio dienomis. Čia batalionas gavo užduotį saugoti Baltijos pakrantės ruožą, kad neišsilaipintų sovietų desantas.

Spalio 13 d. sovietų kariuomenei užėmus Rygą, jau spalio 15 d. prasidėjo pirmasis Kuršo kovų etapas. Apsupta vokiečių armijos Kuršo grupuotė (32 ne visos sudėties divizijos) atkakliai priešinosi sovietų puolimui ir atsilaikė iki pat Vokietijos besąlyginės kapituliacijos 1945 m. gegužės 8 d. Mūšiuose dalyvavo ir du Kuršo grupuotei priklausę lietuvių policijos batalionai – 13-asis ir 256-asis (jo vadu kovo mėn. paskirtas kpt. P. Ambraziūnas¹³³³).

Pirmajame Kuršo kautynių etape Raudonoji armija puolė Duobelės–Džūkstės kryptimi. Įnirtingi mūšiai vyko iki 1944 m. spalio 22 d. Ypač narsiai kovėsi latvių 19-osios SS divizijos kariai. Sovietų puolimai buvo atmušti. Faktiškai buvo sumuštos 4 sovietų pėstininkų ir 2 tankų divizijos¹³³⁴. Šiame Kuršo kautynių etape 256-asis batalionas nedalyvavo, nes tuo metu saugojo Baltijos pakrantę, o fronto linija tada buvo dar gana toli – prie Rygos.

1945 m. sausio 12 d. sovietų kariuomenė pradėjo didelę puolamąją operaciją prie Vyslos (Varšuvos). Vermachto vadovybė, norėdama sustabdyti sovietų puolimą, į frontą metė papildomas jėgas. Iš Kuršo grupuotės prie Vyslos buvo perverstos 7 divizijos (iš jų 2 tankų). Kuršo grupuotėje liko tik 2 tankų divizijos (iš viso – 25 smarkiai susilpnėjusios divizijos, turinčios ginti 170 km ilgio fronto liniją). Į fronto liniją buvo metami įvairūs užnugaryje buvę pagalbiniai kariniai ir policiniai daliniai. Sausio 23 d. Raudonoji armija pradėjo smarkų puolimą Liepojos kryptimi. Iki vasario 3 d. vyko atkaklūs mūšiai ir rusų puolimas buvo atremtas¹³³⁵.

Kovo 17 d. prasidėjo paskutinis Kuršo mūšių etapas. Sovietai pradėjo puolimą Saldaus kryptimi. Apie kovo 14 d. 256-asis batalionas gavo įsakymą vykti į Kyburių mieste-

1330 Savisaugos dalinių dislokacija 1944 03 17, *ibid.*, f. 3377, ap. 58, b. 265, l. 110.

1331 *Ibid.*

1332 V. Buzo 1952 01 10 tardymo protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-20170, l. 56–58.

1333 P. Ambraziūno 1950 10 30 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 40947/3, l. 49.

1334 H. Stöber, *Die lettischen Divisionen im VI. SS-Armee-korps*, Osnabrück, 1981, S. 119–120.

1335 *Ibid.*, S. 146.

lį, kuriame buvo įsikūręs Kuršo grupuotės štabas, o iš čia – į priešakinę fronto liniją prie Bartos upės. Bataliono kariai įsitvirtino dešiniajame Bartos krante ir išbuvo ten iki pat Vokietijos kapituliacijos. Paskutinius du mėnesius lietuvių kariai dalyvavo kautynėse su puolančiais sovietų daliniais¹³³⁶.

Gegužės 8 d. Kuršo grupuotei kapituliojus didesnioji dalis 256-ojo lietuvių policijos bataliono kareivių pateko į sovietų nelaisvę ir buvo išsiųsti į karo belaisvių ar filtracijos stovyklas. Čia jie buvo tardomi NKVD, o vėliau teisiami karo tribunolų.

Dalis bataliono kariškių atsisakė pasiduoti ir bandė gelbėtis slapta bėgdami į Lietuvą arba Švediją. 1945 m. gegužės 10 d. šešiolikos žmonių grupė motorine valtimi iš Paviluostos (Latvija) atplaukė į Gotlando salą. Tarp atvykėlių buvo 256-ojo bataliono vadas mjr. P. Ambraziūnas, šio bataliono kpt. V. Langys (Langė), leitenantai V. Lengvelis, J. Plevokas, Jonas Jančys, S. Vosylis, bataliono gydytojas Vincas Zenkevičius, vrš. Stasys Dranseika, psk. Vacys Ingelevičius ir eil. Pranas Plaškys; kiti bėgliai buvo vokiečiai. Iš pradžių visi jie buvo uždaryti į internautų stovyklą Gotlando salos Lingeno miestelyje. Čia buvo laikomi 167 pabaltijiečiai (daugiausia latviai) – buvę vermachto ir policijos batalionų kareiviai¹³³⁷. Apie internuotus pabaltijiečius sužinojo Sovietų Sąjungos ambasada Švedijoje ir pareikalavo išduoti juos sovietams.

Lapkričio 8 d. slaptame Švedijos vyriausybės posėdyje nutarta bėglius išduoti sovietams. Internautieji tuo metu iš Gotlando buvo perkelti į kitas stovyklas netoli Stokholmo. Per Švedijos generalinį štabą sužinoję apie Švedijos vyriausybės sprendimą, internautieji paskelbė šešių dienų bado streiką ir atsisakė grįžti į sovietų okupuotą tėvynę. Buvęs Lietuvos pasiuntinybės sekretorius Švedijoje Vladas Žilinskas ir rašytojas Ignas Šeinius įteikė Švedijos vyriausybei memorandumą, kuriuo bandė įrodyti, kad internuoti lietuviai buvo prievarta paimti į karinius darbus užfrontėje ir vokiečių SS daliniuose netarnavo. Po šio memorandumo eil. P. Plaškys iš stovyklos kaip nepilnametis buvo paleistas.

Švedijos parlamente ir spaudoje kilo karštos diskusijos dėl vyriausybės nutarimo deportuoti pabaltijiečius į Sovietų Sąjungą. Švedijos karalius Gustavas V gavo laiškų ir telegramų su 100 tūkst. parašų, kuriuose buvo reikalaujama išlaisvinti pabaltijiečius ir neišduoti jų sovietams. Deja, Švedijos vyriausybė sprendimo nepakeitė. 1946 m. sausio 26 d. sovietų laivas „Astrachan“ internuotus pabaltijiečius (tarp jų 9 lietuvius) iš Traleborgo uosto atgabeno į Liepoją¹³³⁸. Dauguma atgabentų karių buvo uždaryti į lagerius ir nuteisti.

1336 Ibid., S. 148; J. Valavičiaus 1945 11 14 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 39209/3, l. 160; V. Zenkevičiaus 1951 05 23 tardymo protokolo išrašas, *ibid.*, ap. 8, b. 147, l. 350.

1337 V. Ingelevičiaus 1949 01 14 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. P-17970, l. 45–46; L. Mockūnas, „Diplomato Vlado Žilinsko atsiminimai apie paskutiniąsias Lietuvos pasiuntinybės Švedijoje dienas 1940 metais ir veiklą po jos uždarymo“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996, Vilnius, 1997, p. 340.

1338 L. Mockūnas, *op. cit.*, p. 341–343; V. Ingelevičiaus 1949 01 14 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17970, l. 45–46.

Lietuvių policijos batalionuose tarnavęs kpt. Voldemaras Langys (Langė) (VDKM)

Išvados. 10(256)-asis batalionas, suformuotas tik 1943 m. kovo mėn., buvo vienas iš vėliausiai sudarytų lietuvių policijos batalionų. Jo istorija labai panaši į 13-ojo bataliono istoriją. 256-asis batalionas nuo 1943 m. balandžio iki 1944 m. rugsėjo su pertraukomis veikė Rusijos Novgorodo ir Pskovo srityse, bet iki sovietų žiemos puolimo mūšiuose nedalyvavo. 1944 m. vasarą bataliono kareiviai saugojo karinės reikšmės objektus Pskovo srityje ir dalyvavo kovose su sovietiniais partizanais. Kitaip nei 13-asis batalionas, 256-asis didesnių nuostolių Rusijoje nepatyrė. Jis taip pat nedalyvavo naikinant kaimus ir išvarant gyventojus į Vokietiją.

1944 m. rugsėjo mėn. 256-asis batalionas sėkmingai atsitraukė į Kuršą ir čia sulaukė karo pabaigos. Paskutinius du karo mėnesius 1945 m. pavasarį batalionas buvo priešakinėse fronto linijose, bet didesnių kautynių su sovietais išvengė. Vokietijai kapituljavus, beveik visas 256-asis batalionas pateko sovietams į nelaisvę. 256-asis ir 13-asis batalionai yra vieninteliai lietuvių batalionai, kurie išsilaikė iki pat nacių-sovietų karo pabaigos. Grupė bataliono kariškių (tarp jų ir bataliono vadas mjr. P. Ambraziūnas) sėkmingai pasitraukė į Švediją, bet 1946 m. švedų valdžios buvo išduoti sovietams ir nuteisti kalėti lageriuose.

257-asis lietuvių policijos batalionas

Įsakymas suformuoti 257-ąjį batalioną buvo paskelbtas 1943 m. spalio 24 d. Batalioną turėjo sudaryti trys viešosios policijos kuopos ir reprezentacinė kuopa. Bataliono vadu paskirtas reprezentacinės kuopos vadas kpt. V. Miliauskas.

Būsimų bataliono junginių veiksmai iki suformuojant batalioną. 1-oji policijos kuopa buvo viena būsimo 257-ojo bataliono sudedamųjų dalių. Ši kuopa buvo suformuota 1942 m. vasaros pabaigoje Kauno policijos mokykloje. Vadu paskirtas aviacijos kpt. Kazys Urbšaitis. Kuopą sudarė trys šaulių ir vienas sunkiųjų kulkosvaidžių būrys (turimomis žiniomis, būrių vadais buvo lttn. Stasys Jagutis, Aleksandras Kraučėna, vrš. Kasiūnas). Kuopoje tarnavo 127 kariai¹³³⁹. 1943 m. sausio 20 d. ši kuopa atvyko į Švenčionis ir iki birželio vidurio dalyvavo operacijose prieš sovietinius partizanus Daugėliščio, Adutiškio, Naručio ežero, Mikailiškių, Švenčionių, Lentupio apylinkėse. Pasak kai kurių šaltinių, 1-oji policijos kuopa Švenčionyse buvusi prijungta prie 251-ojo lietuvių policijos bataliono ir tapo 1-ąja jo kuopa. Vėliau kuopa buvo perkelta kovoti su partizanais į Eišiškių apskritį, o 1943 m. birželio 19 d. atvyko į Konstantinavą Svyrių apskrityje. Čia 1-oji policijos kuopa buvo įtraukta į ką tik suformuotą 257-ąjį batalioną¹³⁴⁰.

2-oji būsimo 257-ojo bataliono kuopa buvo suformuota 1943 m. pradžioje Kauno policijos mokykloje. Tų metų pavasarį ši kuopa, vadovaujama lttn. P. Tyrolio, buvo pasiųsta į šiaurės rytų Lietuvą (Tverėčiaus, Vidžių, Adutiškio ir kt. apylinkes) kovoti su partizanais. Rugpjūčio 10 d. kuopa buvo atkelta į Mikailiškes, o spalio pabaigoje įtraukta į 257-ąjį batalioną ir perkelta į Šemetavos dvarą¹³⁴¹.

3-ioji bataliono kuopa suformuota 1943 m. balandžio pradžioje iš Vilniaus policijos mokyklos (Šv. Jono g. 1, buvęs lenkų gimnazijos pastatas) absolventų. Kuopoje, kurią sudarė trys būriai, buvo apie 150 policininkų. 1943 m. pavasarį ir vasarą jie dalyvavo operacijose prieš sovietinius partizanus įvairiuose Rytų Lietuvos rajonuose. Spalio 24 d. 3-ioji kuopa įtraukta į 257-ąjį batalioną ir atkelta į Svyrių ežero apylinkes. 1943 m. kuopa gavo užduotį persikelti į Varnionis ir iš Varnionių bei Gervėčių apylinkių išvalyti ten veikusius Armijos Krajos partizanus¹³⁴².

Reprezentacinė kuopa pradėta formuoti 1941 m. liepos pabaigoje Vilniuje iš tuomet savisaugos daliniuose tarnavusių lietuvių karių¹³⁴³. Joje galėjo tarnauti ne mažesni kaip 180 cm ūgio vyrai. Vadu buvo paskirtas kpt. V. Miliauskas. Kuopą sudarė trys

1339 L. B., op. cit., p. 95; J. Kaušakio 1946 02 01 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 37, l. 364, 365.

1340 L. B., op. cit., p. 95; V. Janulevičiaus 1949 04 28 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41091/3, l. 50–52.

1341 L. B., op. cit., p. 95, 96.

1342 Ibid., p. 96.

1343 Ibid.; Č. Marčiukaičio dienoraščio 1941 17 24 įrašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26446/3, l. 134.

Kauno policijos mokyklos
kuopos vadas aviacijos kpt.
Kazys Urbšaitis (LKKAS)

būriai: 1-ajam vadovavo ltn. P. Urbutis, 2-ajam – j. ltn. Vincas Liauba, 3-iajam – j. ltn. Stasys Atkočaitis¹³⁴⁴. Reprezentacinė kuopa dėvėjo Lietuvos kariuomenės artileristų uniformą, žalios spalvos kepures su lietuviška kokarda ir turėjo ovalo formos trispalvį antsiuvą su užrašu „Lietuva“ ant dešinės rankovės¹³⁴⁵. Vilniuje kuopos kariai saugojo vokiečių policijos pastatą Gedimino gatvėje ir karinius sandėlius¹³⁴⁶.

1941 m. spalio 21 (pasak kitų šaltinių, 22) d. reprezentacinė kuopa buvo atsiųsta prie Lukiškių kalėjimo. Čia taip pat atvyko ir viena 2-ojo lietuvių policijos bataliono kuopa. Iš Lukiškių kalėjimo buvo paimta apie 2 tūkst. žydų ir nuvaryta į Panerių mišką. Atvartus žydus savisaugininkai perdavė vokiečių saugumo policijos ir SD ypatingojo būrio nariams. Šie žydus sušaudė. Patys savisaugos dalinių kariai žydų nešaudė, bet buvo apsupę žudynių rajoną ir saugojo, kad pasmerktieji mirčiai negalėtų pabėgti. Vokiečių saugumo policijos vado Lietuvoje žiniomis, 1941 m. spalio 21 d. Paneriuose sušaudyti 2 367 žydai: 718 vyrų, 1 063 moterys ir 586 vaikai¹³⁴⁷.

1941 m. lapkričio 4 d. Vilniuje įvyko iškilmingos 2-ojo lietuvių policijos bataliono palydėtuvės (paradas) į Liubliną. Iškilmėse dalyvavo ir reprezentacinė kuopa¹³⁴⁸. Lapkričio 17 d. kuopa sunkvežimiais iš Vilniaus išvyko į Kauną ir apsistojo Šančių kareivinėse. Kaune kuopos kariai saugojo generalinio komisaro pastatą, vokiečių poli-

1344 A. Puskunigio 1950 06 30 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 22813/3, l. 75.

1345 J. Marcinkevičiaus 1952 05 08 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 36.

1346 J. Maciaus 1950 06 01 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 65.

1347 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1941 10 22 įrašas, *ibid.*, b. 26446/3, l. 160; *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 137.

1348 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1941 11 04 įrašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26446/3, l. 163.

cijos štabą, miesto savivaldybės pastatą, Aleksoto tiltą ir kitus objektus. 1942 m. kovo pabaigoje kuopa perkelta į Žaliakalnio kareivines. Karininkų ir liktinių puskarininkių šeimos liko gyventi Šančiuose¹³⁴⁹. Tų metų lapkričio 12 d. reprezentacinė kuopa iš Kau-no buvo išsiųsta į Rytų Lietuvą kovoti su partizanais. Palydėtuvėse dalyvavo vokiečių tvarkos policijos Lietuvoje vadas plk. H. Hachtelis, jis palinkėjo lietuvių kariams tinkamai pasirodyti. H. Hachtelio 1942 m. lapkričio 9 d. rašte nurodyta, kad kpt. V. Miliausko vadovaujama kuopa turi vykti į Tverėčių kovoti su partizanais ir kad sustiprintų 9-ąją motorizuotąją vokiečių žandarmerijos būrį, vadovaujamą Hahnno. Veikimo laikotarpiu V. Miliausko kuopa turėjo būti pavaldi Hahnui¹³⁵⁰. Į paskyrimo vietą kuopa važiavo autobusais per Ukmergę ir Vilnių. Lapkričio 13 d. kariai atvyko į Švenčionis ir pernakvojo pradžios mokykloje¹³⁵¹, kitą dieną per Tverėčių nuvyko į Vidžius ir ten apsisusto ilgesniam laikui. Vidžiai tada priklausė Lietuvos generalinei sričiai ir buvo valsčiaus centras. Didesnė miestelio gyventojų dalis buvo lenkai ir rusai. Kuopa dalyvavo operacijose prieš partizanus ir suiminėjo juos remiančius asmenis. Buvęs reprezentacinės kuopos 3-iojo būrio vado padėjėjas Č. Marčiukaitis 1942 m. lapkričio 16 d. dienoraštyje rašė:

„<...> banditai randasi dideliame Breslavo [Breslaujos. – *Aut. past.*] miške. Apylinkės gyventojus plėšia, degina jų trobesius ir šiaip įvairiai terorizuoja. Banditų priskaitoma apie 2 500–3 000, ginkluoti šautuvais, l. k. s. k. [lengvaisiais ir sunkiaisiais kulkosvaidžiais. – *Aut. past.*] ir patrankomis. <...> Čia jie jaučiasi šeiminingais. Už atimtus produktus bei rūbus išduoda kvitus, gavime pasirašo, mobilizuoja jaunos vyrus, reikalauja ginklų. Vietiniai gyventojai, banditų įbauginti, apie banditus nenori nieko pasakoti, kad vėliau jų kas nors neišduotų ir banditai neatkeršytų. Taigi žinių rinkimas yra gan sunkus. Be to, daug vietos gyventojų yra palankūs bolševikams.“¹³⁵²

1942 m. lapkričio 22 d. kuopa dalyvavo operacijose prieš partizanus Binos ežero rajone. Sipovičių kaime lietuviai sulaukė du įtartinus asmenis. Nakties metu partizanai apšaudė kuopos 2-ojo būrio postą ir sužeidė vieną sargybinių¹³⁵³.

Susidūrimai su partizanais Vidžių apylinkėse buvo gana dažni. Kartais partizanai bandydavo iš Baltarusijos prasiveržti į Lietuvos teritoriją, o kuopos kariai tam trukdė. Vidžių rajone veikė sovietinių partizanų „Spartako“ brigada. Buvusio šios brigados Ypatingojo skyriaus viršininko Fiodoro Kopyncevo liudijimu, 1942 m. lapkričio mėn. Vidžiuose dislokuotas dalinys kartu su vokiečiais surengė operaciją, kurios metu esą nu-

1349 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1941 11 17, 1941 11 18 ir 1942 m. įrašai, *ibid.*, l. 165, 166, 179; J. Kasevičiaus 1950 06 02 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 22813/3, l. 58.

1350 Tvarkos policijos vado 1942 11 09 raštas vokiečių policijos vadui Vilniuje, *ibid.*, b. l. 320-8.

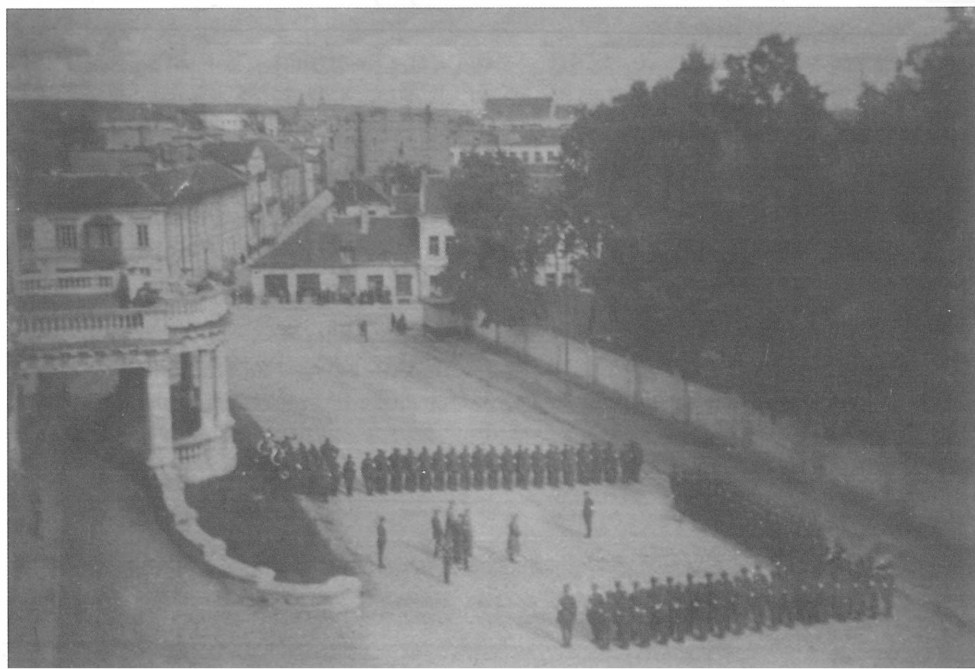
1351 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1942 11 12 ir 1942 11 13 įrašai, *ibid.*, l. 184, 185.

1352 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1942 11 16 įrašas, *ibid.*, l. 186–187.

1353 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1942 11 22 įrašas, *ibid.*, l. 189–190.

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai Vilniuje,
prie Trijų Kryžių paminklo. 1941 m. (LYA)

Ypatingosios paskirties kuopos (vadas kpt. Vincas Miliauskas) kariai
prie kareivinių Vilniuje, dabartinėje Totorių gatvėje. 1941 m. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos
eil. Stasys Pališaitis. 1941 m.
(LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos karių laisvadienis
Svyriuose. Karo metų nuotr. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai Kaune, prie
traukinio. 1943 m. (LYA)

Kpt. Vincas Miliauskas kuopos karys Juozas Kasevičius.
1943 m. (LYA)

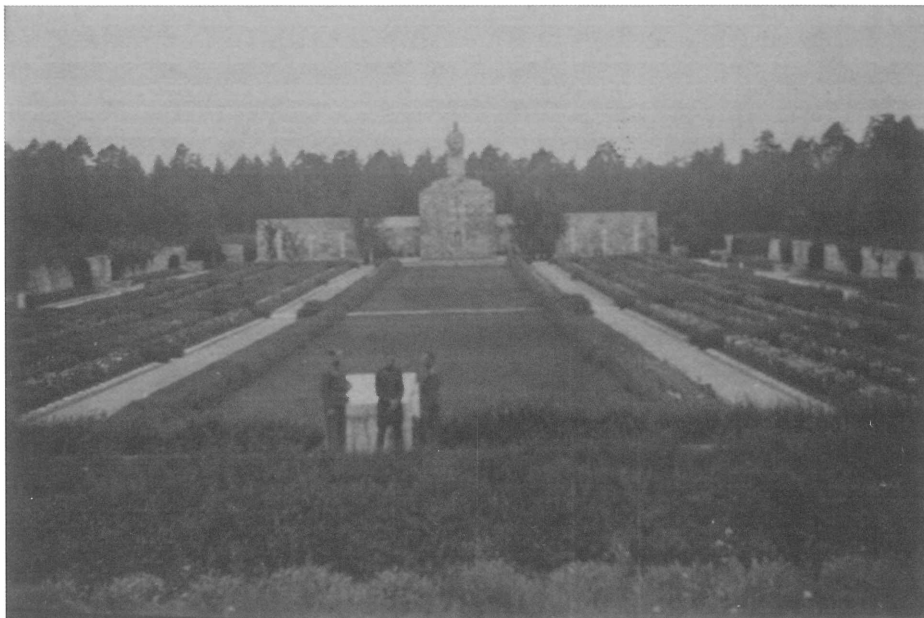
Kpt. Vincas Miliauskas kuopos karys Juozas Arbačiauskas.
Karo metų nuotr. (LYA)

Kpt. Vincas Miliauskas kuopos karys Česlovas Berteška.
1942 m. (LYA)

Kpt. Vincas Miliauskas kuopos kariai.
Karo metų nuotr. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos nariai prie karių
kapų Rygoje (Latvija). 1943 m. birželio 12 d. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai Lielupėje
(Latvija). 1943 m. (LYA)

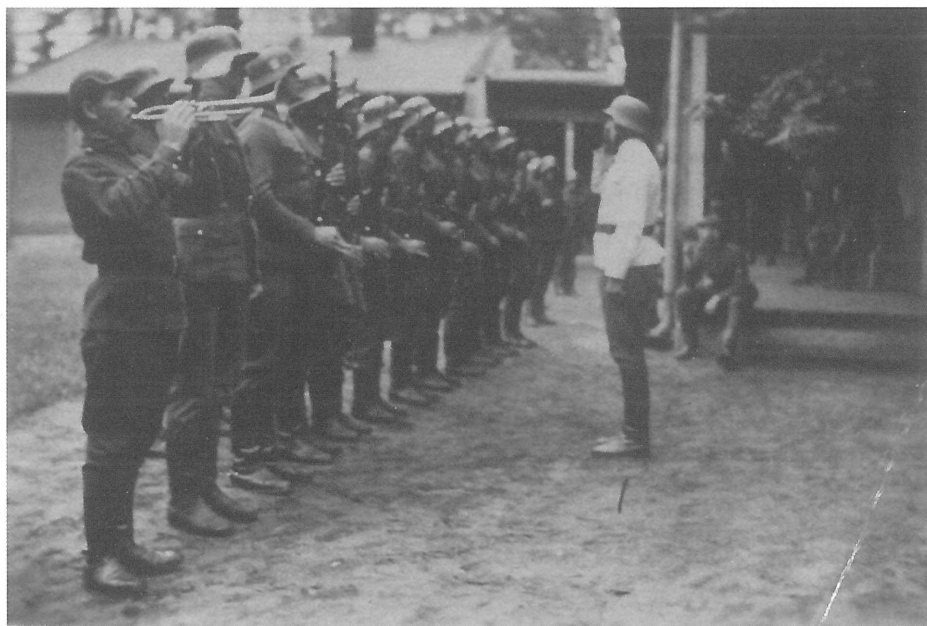
Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai Lielupėje
(Latvija). 1943 m. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai sportuoja.
Karo metų nuotr. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai žygyje.
Karo metų nuotr. (LYA)

Kpt. Vinco Miliausko kuopos kariai rikiuotėje.
Karo metų nuotr. (LYA)

kovė apie 80 partizanų ir sudegino daug kaimų su taikiais gyventojais¹³⁵⁴. Kitas „Spartako“ brigados partizanas, Jefimas Sokolovas, liudijo, kad 1942 m. lapkričio mėn. dalyvavo kautynėse su lietuvių ir vokiečių daliniu prie Ozerianų kaimo. Mūšis truko apie tris valandas. Žuvo ar buvo sužeisti apie 25 partizanai. Raudoniesiems partizanams pavyko užimti kaimą, bet pasitraukdami baudėjai esą sušaudė daugumą šio kaimo gyventojų¹³⁵⁵.

Gruodžio 4 d. reprezentacinė kuopa buvo išvykusi į Adučiškio apylinkes daryti kratų kaimuose ir suiminėti partizanų rėmėjų. Pasitaikė atvejų, kad kuopos kariai sudegino partizanų rėmėjų namus. Suimti asmenys buvo perduodami policijai¹³⁵⁶. Gruodžio 17 d. sovietiniai partizanai užpuolė Surviliškio dvarą, nušovė dvaro vedėją ir prisiplėšė daug turto. Į įvykio vietą atvykęs vienas kuopos būrys partizanų neberado. Kitą dieną partizanai sudegino Lentupio paštą ir užpuolė vietos policiją. Tik atvykus į pagalbą Vilniaus policijos mokyklos kursantams, partizanai pasitraukė¹³⁵⁷. Kitais šaltiniais, gruodžio viduryje du reprezentacinės kuopos būriai apsistojo Tverečiuje, o vienas – Vosiūnų kaime (vėliau Adučiškyje). Šiose apylinkėse kuopa išbuvo iki 1943 m. sausio 12 d.¹³⁵⁸

1943 m. pradžioje reprezentacinė kuopa buvo trumpam grąžinta į Vilnių ir apgyvendinta 1-ojo policijos bataliono kareivinėse. Vėliau kuopa vėl pasiūsta į Mikailiškių ir Svyrių rajoną kovoti su partizanais. Sausio viduryje du kuopos būriai dislokavosi Mikailiškėse, vienas – Svyriuose. Vasario viduryje visa kuopa buvo sutelkta Svyriuose ir apgyvendinta gimnazijos patalpose. Kuopai teko dažnai susidurti su partizanais, bet didesnių nuostolių lietuvių kariai nepatyrė.

Vasario 9 d. reprezentacinė kuopa, vadovaujama lt. P. Urbučio, kartu su vokiečių žandarmerijos būriu vykdė operaciją prieš partizanus Čeremčicos kaimo (apie 2 km į pietus nuo Naručio ežero) apylinkėse. Vadovavo vokiečių žandarmerijos lt. Hahnas. Dėl jo klaidos (pasirinko puolimo ir atsitraukimo poziciją) operacija buvo nesėkminga. Surengę kontrpuolimą sovietiniai partizanai (jų esą buvę apie 200) privertė jungtinį vokiečių ir lietuvių dalinį pasitraukti. Per kautynes žuvo kuopos eil. Bronius Mulkis, eil. Aleksandras Puskunigis buvo sužeistas, taip pat žuvo vokiečių žandaras, dar vienas vokiečių buvo sužeistas¹³⁵⁹.

Vasario 14 d. buvo surengta antra baudžiamoji operacija prieš Čeremčicos kaimo partizanus. Joje dalyvavo reprezentacinė kuopa, 1-oji policijos kuopa, vokiečių žandarmerijos būrys, vadovaujamas kpt. G. Kühno, ir aviacija (7 bombonešiai). Vokiečių bom-

1354 F. Kopyncevo 1950 04 28 apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-17378, t. 1, l. 58 a. p.

1355 J. Sokolovo 1950 07 14 apklausos protokolas, *ibid.*, l. 87 a. p.–88.

1356 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1942 12 04 ir 1942 12 09 įrašai, *ibid.*, l. 195, 197.

1357 Č. Marčiukaičio dienoraščio 1942 12 17 ir 1942 12 18 įrašai, *ibid.*, l. 201.

1358 L. B., *op. cit.*, p. 96.

1359 *Ibid.*; Č. Marčiukaičio dienoraštis, 1943 metai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 26446/3, l. 209; Vokiečių saugumo policijos ir SD Vilniaus skyriaus 1943 02 10 telefonograma, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 67, l. 55, 56.

bonešiai ir policininkai kaimą sunaikino. Grįžtantys iš operacijos policininkai buvo užpulti partizanų. Per nedidelį susišaudymą 1 partizanas buvo nukautas. Partizanų veikimas šiame rajone kelis mėnesius buvo sustabdytas¹³⁶⁰.

Kovo pradžioje reprezentacinė kuopa išvyko iš Svyrių į Vilnių. Čia jos nariai beveik dvi savaites ilsėjosi ir filmavosi kino kronikoje apie lietuvių karių kovas su bolševikais¹³⁶¹. Kovo 15 d. kuopa atvyko į Eišiškes. Kuopos būriai apsigyveno atskiruose namečiuose. Eišiškių apylinkėse kuopa keliskart susidūrė su sovietiniais partizanais ir keletą jų nukovė. Čia taip pat buvo sužeistas 1-ojo būrio skyriaus vadas Bronius Grušauskas. Jis buvo užpultas partizanų su kitais kariais gabenantis kuopai maistą¹³⁶².

Gegužės pabaigoje reprezentacinė kuopa išvyko į Kauną, o iš ten birželio pradžioje – į Rygą (Lielupę). Kuopa buvo naudojama taktiniams užsiėmimams kursuose, kuriuose tobulinosi įvairių laipsnių karininkai. Liepos pabaigoje kuopa buvo grąžinta į Kauną ir apsistojo Žaliakalnio kareivinėse, kur atlikta jos ginklų ir kito turto inventurizacija. Liepos 30 d. kuopa iki rugpjūčio 15 d. paleista atostogų¹³⁶³.

Rugsėjo 1 d. kuopa išsiųsta į Rytų Lietuvą kovoti su partizanais. Kariai trumpam apsistojo Švenčionių apskrities Vosiūnų kaime. Rugsėjo 13 d. prie Vosiūnų tilto kuopos atstovai susitiko su lietuviškai kalbančiais sovietinių partizanų pasiuntiniais. Šie kvietė lietuvių karius pereiti į jų pusę, bet kuopos atstovai pasiūlymą atmetė¹³⁶⁴. Rugsėjo 26 d. kuopa kartu su vokiečių saugumo tarnyba Drūkšiuose dalyvavo žmonių rinkimo darbams į Vokietiją akcijoje. Jos rezultatai buvo menki, nes vokiečiams labiau rūpėjo prisiplėsti turto, negu sugaudyti darbams žmonių¹³⁶⁵. Rudenį keli kuopos kariai prie Vosiūnų kaimo susidūrė su partizanais. Lietuviai buvo priversti trauktis palikdami mūšio lauke sužeistą kareivį Joną Starodomskį¹³⁶⁶.

Spalio 10 d. prasidėjo didelė operacija prieš partizanus Lietuvos–Baltarusijos pasienyje. Joje dalyvavo ir reprezentacinė kuopa. Keletą dienų vokiečiai bombardavo miškus ir kaimus. Baudžiamieji daliniai konfiskuodavo kaimiečių gyvulius ir kitą turtą, degino sodybas, bet partizanai iš operacijos veiksmų rajono pasitraukė ir nuostolių nepatyrė¹³⁶⁷.

Bataliono suformavimas. Spalio 24 d. vokiečių mjr. Königas, vadovavęs kovai su partizanais Lietuvos šiaurės rytuose, Vidžiuose sukviėtė policijos kuopų vadų pasitari-

1360 L. B., op. cit., p. 96; Kpt. Kühno 1943 02 14 telefonograma vokiečių tvarkos policijos vadui Lietuvoje, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 67, l. 63.

1361 J. Kasevičiaus 1950 06 02 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22813/3, l. 58.

1362 L. B., op. cit., p. 96; Č. Marčiukaičio dienoraštis, 1943 metai, LYA, ap. 58, b. 26446/3, l. 212; B. Grušausko 1950 06 13 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-17378, l. 73.

1363 Č. Marčiukaičio dienoraštis, 1943 metai, *ibid.*, b. 26446/3, l. 215.

1364 *Ibid.*, l. 218.

1365 *Ibid.*, l. 219.

1366 Č. Berteškos 1950 06 15 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-17378, t. 1, l. 149.

1367 Č. Marčiukaičio dienoraštis, 1943 metai, *ibid.*, b. 26446/3, l. 220.

mą. Jis paskelbė tvarkos policijos vado Lietuvoje įsakymą dėl reprezentacinės kuopos, taip pat 1-osios, 2-osios ir 3-iosios policijos kuopų sujungimo į formuojamą 257-ąją lietuvių policijos batalioną. Bataliono vadu buvo paskirtas kpt. V. Miliauskas¹³⁶⁸.

Spalio 28 d. iš Vidžių grįžtančią reprezentacinę kuopą prie Švenčionių pasitiko kpt. V. Miliauskas. Jis pranešė kariams apie savo paskyrimą 257-ojo bataliono vadu. Reprezentacinės kuopos vadu laikinai paskirtas j. lttn. Vincas Liauba¹³⁶⁹.

Lapkričio pradžioje reprezentacinė kuopa vyko į Biržų apskritį, kur šukavo miškus ieškodama partizanų. Per lapkričio 6 d. susidūrimą su partizanais nukauti 5 partizanai ir žuvo 3 vokiečiai. Po operacijos kuopa grįžo į Nemunėlio Radviliškį, o po poros dienų – į Biržus. Nuo lapkričio 18 d. toliau buvo vykdomos partizanų paieškos Utenos, Svėdasų, Tauragnų apylinkėse ir Šimonių girioje, tačiau aptikti partizanų šios operacijos metu nepavyko. Lapkričio 23 d. reprezentacinės kuopos būrys Šimonių apylinkėse nukovė 3 partizanus ir paėmė jų ginklus. Gruodžio 3 d. kuopa atvyko į Svyrius ir čia buvo įtraukta į 257-ąją batalioną¹³⁷⁰.

257-ojo bataliono štabas buvo suformuotas 1943 m. lapkričio 19 d. Bataliono vado adjutantu paskirtas j. lttn. Kazimieras Zaleskis. Gruodžio 4 d. naujasis batalionas baigtas formuoti. Jį sudarė štabas, trys policijos kuopos ir reprezentacinė kuopa, pionierių ir ryšių būriai, ūkio būrys ir bataliono tvarstykla. Bataliono štabas su reprezentacine kuopa tuo metu dislokavosi Svyriuose, 2-oji kuopa (buv. 1-oji policijos kuopa) – Konstantinave, 3-ioji (buv. 2-oji policijos) – Šemetave, 4-oji (buv. 3-ioji policijos) – Mikailiškėse. 1944 m. vasario mėn. batalione tarnavo 433 kariai (įskaitant 18 karininkų ir puskarininkų). Kiekvieną kuopą sudarė trys šaulių būriai ir vienas sunkiųjų kulkosvaidžių būrys. Kuopoje turėjo tarnauti 90 karių¹³⁷¹. Bataliono kariai buvo ginkluoti vokiškais, belgiškais ir čekiškais šautuvais, lengvaisiais kulkosvaidžiais (kiekviena kuopa jų turėjo po 12), vokiškais ir rusiškais sunkiaisiais kulkosvaidžiais (kiekviena kuopa jų turėjo po 4), minosvaidžiais (kiekviena kuopa jų turėjo po 1). 1944 m. liepos pabaigoje 257-asis batalionas buvo perginkluotas prancūziškais šautuvais ir lengvaisiais kulkosvaidžiais, o sunkieji kulkosvaidžiai buvo palikti tie patys. Be to, batalionas turėjo iš sovietinių partizanų atimtų ginklų¹³⁷².

Batalionui buvo priskirtas vokiečių ryšių karininkas su nedideliu štabu. Formavimosi laikotarpiu ryšių karininko pareigas laikinai ėjo kpt. Reininghausas, vėliau paskirtas kpt. G. Kühnas. Bataliono vado kpt. V. Miliausko santykiai su vokiečių ryšių karininku buvo normalūs¹³⁷³.

1368 L. B., op. cit., p. 98.

1369 Č. Marčiukaičio dienoraštis, 1943 metai, LYA, ap. 58, b. 2 6446/3, l. 221.

1370 Ibid., l. 222–224; L. B., op. cit., p. 96.

1371 L. B., op. cit., p. 98.

1372 Ibid., p. 100.

1373 Ibid., p. 101.

Bataliono veikla Rytų Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje. Svyrių ir Švenčionių apskrityse veikė Fiodoro Markovo vadovaujama K. Vorosiłovo sovietinių partizanų brigada, kurioje buvo iki tūkstančio kovotojų. 1943 m. šios brigados veikla labai sustiprėjo, sovietiniai partizanai faktiškai kontroliavo vakarines ir pietines Naručio ežero apylinkes, sprogdindavo geležinkelius, puldinėjo atsparos punktus ir gyvenvietes, rengė pasalas keliuose, plėšė kaimų gyventojus ir trukdė jiems nuimti derlių¹³⁷⁴.

1944 m. sausio mėn. keli kilometrai į pietus nuo Svyrių partizanai užpuolė vieną 1-osios kuopos būrį, bet netekę 5 žuvusiųjų ir 1 sužeistojo (paimtas į nelaisvę) buvo priversti atsitraukti. Lietuvių būrys nuostolių nepatyrė¹³⁷⁵. Sausio pabaigoje (sausio 23 d.?) iš Šemetavo dvaro važiuojančius keturis 3-iosios kuopos karius užpuolė partizanai. Jie nukovė vežiką ir 2 kuopos karius, o 1 jaunesnįjį puskarininkį paėmė į nelaisvę (po kelių savaičių jis iš ten pabėgo). Greičiausiai šioje pasaloje žuvo j. psk. Jonas Jakštas¹³⁷⁶. Netrukus po šio įvykio kautynėse su partizanais buvo sužeistas ir pateko į nelaisvę 3-iosios kuopos vadas lt. Vladas Šlapelis, čionai laikinai atsiųstas iš 1-ojo lietuvių policijos bataliono. Dar vienas lietuvių karys buvo nukautas¹³⁷⁷.

Kovo 21 d. 2-oji bataliono kuopa susidūrė su partizanais prie Borysų kaimo. Kautynės buvo labai atkaklios ir truko apie tris valandas. Kuopai pavyko atremti partizanų puolimą. Mūšyje 1 kareivis buvo sužeistas; partizanų nuostoliai nežinomi, nes sužeistuosius jie nusitėpė su savimi į mišką¹³⁷⁸.

Balandžio mėn. 257-ojo bataliono 3-ioji kuopa iš 253-iojo lietuvių policijos bataliono kuopos perėmė Dobrovlianų dvaro apsaugą. 2-oji kuopa įsirengė keletą didelių bunkerių Konstantinave. 4-oji kuopa turėjo saugoti medinį tiltą per Nerį Mikailiškėse. Jos kariai taip pat įsirengė bunkerių ir užtvartų. 1-oji ir 3-ioji kuopos gyveno tvirtuose pastatuose ir joms nereikėjo įsirengti bunkerių. Tų metų kovo pradžioje 3-ioji kuopa buvo perkelta iš Šemetavo dvaro į Starlygų kaimą. Vos tik lietuviams išvykus, sovietiniai partizanai sudegino mūrinį pastatą, kuriame anksčiau gyveno ši kuopa. Balandžio mėn. 3-ioji kuopa buvo perkelta saugoti Dobrovlianų dvaro¹³⁷⁹. Svyrių apskrityje 257-ojo bataliono padaliniai didesnio masto operacijų prieš partizanus nevykdė, nes tam galėjo skirti ne daugiau kaip 200 karių (kiti turėjo nuolatinius sargybos postus miesteliuose ir dvaruose).

Balandžio 27 d. 3-iosios kuopos (tada ji stovėjo Starlygų kaime) vadas vrš. Mykolas Januševičius su 11 karių vyko į Nosovičių kaimą parsivežti maisto. Pakeliui 6 kuopos kariai pasiliko Šemetavo dvare, o vadas su 5 vyrais nuvažiavo toliau Janievičių kaimo

1374 L. B., „Lietuvių apsaugos dalinių 257 Bn“, *Karys*, 1979, balandis, Nr. 4(1551), p. 135.

1375 Ibid., gegužė, Nr. 5(1552), p. 181.

1376 Ibid., p. 181, 183; R. Zizas, „Lietuvių savisaugos (apsaugos) batalionų karių nuostoliai Vokietijos–SSRS karo metu (1941–1945)“, p. 284.

1377 L. B., op. cit., p. 183.

1378 Ibid.

1379 Ibid., p. 139.

kryptimi. Miške juos užpuolė partizanai. Iššokę iš vežimo kariai pradėjo atsišaudyti. Pasibaidę arkliai su šovinių atsargomis nulėkė tolyn. Susišaudymas truko apie 10 minučių, kol lietuviams baigėsi šoviniai. Vrš. M. Januševičius, Henrikas Krištaponis ir Stasys Januška buvo sužeisti. Sunkiai sužeistą M. Januševičių partizanai išrengė ir čia pat sušaudė. H. Krištaponis, S. Januška, Antanas Lapėnas ir Kazys Zamalis buvo paimti į nelaisvę, nugabenti į Tarasievičių kaimą ir ištardyti. Čia partizanai buvo įsirengę akmeninius bunkerius. Partizanų sanitarė sužeistiems lietuviams suteikė pirmąją pagalbą. Gegužės 30 d. K. Zamaliui pavyko iš nelaisvės pabėgti ir prisistatyti į kuopos dislokacijos vietą Starlygų kaime. Kitų belaisvių likimas nežinomas¹³⁸⁰.

Gegužės pradžioje 1-osios kuopos skyrius buvo pasiųstas į Dobrovlianus pranešti 3-iajai kuopai įsakymo dėl dvaro apsaugos perdavimo latvių batalionui. Vykstančius kurjerius miškelyje užpuolė partizanai. Lietuviai buvo priversti trauktis gerai matoma ir netinkama gynybai vietoje. Žuvo puskarininkis ir 4 kareiviai, 1 kareivis pateko į nelaisvę, o dar 6 pavyko pabėgti. Partizanai paėmė 1 lengvąjį kulkosvaidį, 6 šautuvus ir 12 dviračių. Į nelaisvę patekusiam kariui po kelių dienų pavyko pabėgti ir grįžti į kuopą¹³⁸¹. Tikėtina, kad šioje partizanų pasaloje žuvo bataliono kareiviai Bagdavičius, Paulauskas, Užėnas ir Žalimas, Gilius ir Grušauskas buvo sužeisti, o Česlovas Berteška pateko į nelaisvę. Č. Berteškai po savaitės pavyko pabėgti ir grįžti pas saviškius¹³⁸².

Gegužės pradžioje 257-asis batalionas gavo įsakymą perduoti saugomą rajoną latvių policijos pulko „Rygos“ batalionui ir persikelti į naują tarnybos vietą – Semeliškes ir Aukštadvarį. Gegužės viduryje batalionas per Lentvarį ir Rūdiškes išvyko į paskirties vietą¹³⁸³. Čia apsaugai ir kovai su partizanais reikėjo suorganizuoti du atsparos punktus. Semeliškėse apsistojo 1-oji ir 4-oji kuopos, pionierių būrys, ryšių būrys ir bataliono štabas su bataliono vadu. Aukštadvaryje įsikūrė 2-oji ir 3-ioji kuopos, šiam atsparos punktui vadovavo 2-osios kuopos vadas.

Batalionas šiame rajone išbuvo apie mėnesį (nuo 1944 m. gegužės vidurio iki birželio vidurio). Smarkesnių susidūrimų su partizanais nebuvo, tik birželio 6 d. prie Budilių kaimo bataliono kareiviai susidūrė su maždaug 100 partizanų būriu. Po susišaudymo partizanai pasitraukė į miško gilumą. Batalionas didesnių nuostolių nepatyrė. Yra žinoma, kad prie Rūdiškių žuvo bataliono karys Antanas Vyšniauskas ir be žinios dingo Juozas Tamošaitis¹³⁸⁴.

1380 K. Zamalio 1944 06 04 apklausos protokolas, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 103, l. 2–3.

1381 L. B., op. cit., p. 183, 184.

1382 Č. Berteškos 1950 07 28 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17378, t. 1, l. 155, 155 a. p.

1383 L. B., op. cit., p. 184.

1384 Ibid., p. 186; Kovos su partizanais štabo (Bandenkampfstab Litauen) 1944 06 14 pranešimas, LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 45, l. 150; V. Stundžios 1949 06 10 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16901, l. 50.

Birželio viduryje batalionas gavo užduotį persikelti į Rūdiškių rajoną ir išdėstyti savo padalinius Lieponyse, Ožeronyse (Žėronyse?), Rūdiškėse ir Slabadoje. 2-oji kuopa apsisitojo Lieponyse, 3-ioji – Žėronyse, 4-oji – Slabadoje, 1-oji kuopa ir bataliono štabas – Rūdiškėse¹³⁸⁵. Daugiausia išbandymų naujojoje tarnybos vietoje teko Žėronyse įsikūrusiai 3-iajai kuopai. Mat šis kaimas buvo pakeliui į Lietuvos gilumą ir trukdė partizanams rengti reidus apsirūpinimo ir kitais tikslais¹³⁸⁶. Jau pirmąją naktį lietuvių kuopą atakavo stambios partizanų pajėgos, bet jų puolimą pavyko atmušti. Žuvo vienas kuopos karys. Kitoms kuopoms neteko smarkiau susidurti su partizanais. Rūdiškių rajone batalionas išbuvo iki 1944 m. liepos 3 d.

Batalionas baigiantis karui. Sovietų kariuomenei veržiantis į Lietuvą, 257-asis batalionas gavo įsakymą žygiuoti į Kauną. Čionai jis atvyko pėsčiomis liepos 13 d. ir buvo įkurdintas Panemunės kareivinėse. Čia taip pat jau buvo sutelkti 2-asis, 9-asis, 253-iasis lietuvių policijos batalionai. Iš jų, kaip minėta, buvo suformuotas 1-asis lietuvių policijos pulkas (vadas gen. št. plk. lt. A. Špokevičius). Po savaitės pulkas buvo perkeltas į šiaurės rytus nuo Kauno, kur iki liepos 29 d. įrenginėjo gynybinius įtvirtinimus.

Priartėjus Raudonajai armijai, 257-asis batalionas kartu su 1-uju policijos pulku buvo perkeltas į Šilavoto rajoną (12 km į vakarus nuo Prienų) ir gavo įsakymą pasirengti ginti Kuišių–Maldabūdžio barą. Liepos 30 d. sovietų tankai prasiveržė tarp Kauno ir Prienų ir policijos pulkas ėmė trauktis Rytprūsių kryptimi. 257-asis batalionas traukėsi Kauno–Marijampolės plentu Pilviškių link. Tuo metu nuo sovietų šarvuočių nukentėjo 4-oji kuopa, bet batalionas per Pilviškius toliau traukėsi Kudirkos Naumiesčio link. Pagrindinės jo pajėgos Kudirkos Naumiestį pasiekė liepos 30 d. vakare. Viena bataliono kuopa (apie 90 karių su dviem sunkiųjų kulkosvaidžių skyriais ir prieštankine patrankėle) vokiečių įsakymu buvo mesta į kautynes Vilkaviškio–Kudirkos Naumiesčio plento ruože. Čia ji liepos 31–rugpjūčio 1 d. dalyvavo atkakliose kautynėse su puolančiais sovietų daliniais, o paskui pasitraukė į Kudirkos Naumiestį ir prisidėjo prie bataliono.

Pirmomis rugpjūčio dienomis kartu su kitais 1-ojo policijos pulko daliniais 257-asis batalionas pasiekė Tilžę. Čia jis, kaip ir kiti pulko batalionai, buvo nuginkluotas¹³⁸⁷. Dalis buvusių bataliono karių buvo aprengti vokiečių uniformomis ir paskirstyti po įvairius vokiečių inžinerijos dalinius. Čia patekę lietuviai buvo siunčiami statyti įvairių karinių objektų (aerodromų, gynybinių įtvirtinimų) įvairiuose Vokietijos miestuose (Alenšteine, Osterodėje, Potsdame ir kt.)¹³⁸⁸. Kita dalis buvusių bataliono karių buvo išsiųsti į Cingstą, vėliau – į Dresdeną saugoti aerodromo. 1945 m. balandžio viduryje grupė lietuvių karių

1385 L. B., op. cit., p. 186.

1386 L. B., „Lietuvių apsaugos dalinių 257 Bn.“, *Karys*, 1979, Nr. 6(1553), p. 230.

1387 Ibid., p. 232, 233.

1388 J. Aleliūno 1950 02 09 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47482/3, t. 2, l. 41, 42.

pateko į amerikiečių nelaisvę¹³⁸⁹. Dalis Tilžėje nuginkluotų lietuvių policijos batalionų karių (tarp jų ir 257-ojo bataliono, iš viso apie 500 žmonių) traukiniu buvo išvežti į Vitenbergą. Jie buvo apgyvendinti netoli aerodromo ir apie 10 dienų mokomi rikiuotės ir kitų karinių dalykų, čia buvo varoma smarki pronacinė propaganda. Vėliau lietuviai grupėmis buvo išsiųsti į Štralzundo, Liubeko ir kt. aerodromus dirbti įvairių darbų – atstatyti sugriautų pastatų, užlyginti bombų išraustų duobių. Kai kurie šios grupės lietuviai karo pabaigoje pateko į amerikiečių nelaisvę¹³⁹⁰.

Bataliono nuostoliai. Bene pirmas pasišalinimo iš 257-ojo bataliono atvejis užfiksuotas 1943 m. balandžio 10 d. – tada dezertyravo grnd. Juozas Janavickas¹³⁹¹. Rugšėjo 22 d. pabėgo vrš. Juozas Marcinkevičius¹³⁹², lapkričio 6 d. – j. psk. Vincas Grigaitis¹³⁹³, lapkričio 15 d. – eil. Kazys Baltrušis¹³⁹⁴, 1944 m. vasario 2 d. – eil. Antanas Gardauskas¹³⁹⁵, vasario 21 d. – j. psk. Vytautas Gedvilas¹³⁹⁶, kovo 8 d. – grandiniai Juozas Babkauskas ir Anupras Gaidelis¹³⁹⁷, kovo 30 d. – j. psk. Juozas Kuklieraitis¹³⁹⁸, balandžio 24 d. – vyr. ltn. M. Abraitis¹³⁹⁹.

Dalis 257-ojo bataliono karių dezertyravo traukdamiesi iš Kauno į Tilžę: nenorėdami palikti tėvynės ir šeimų, nemažai jų apsisprendė likti Lietuvoje¹⁴⁰⁰.

258-asis lietuvių policijos batalionas

Sprendžiant iš tik iš dalies išlikusių įsakymų Mokymo daliai ir 258-ajam lietuvių policijos batalionui, šis dalinys arba bent jau jo štabas nuo 1944 m. balandžio iki birželio vidurio dislokavosi Kaune. Kiti šaltiniai rodo šį batalioną 1944 m. gegužės mėn. dislokavusį Prienuose. Tuo metu Prienų kareivinėse dislokavosi dar du batalionai: vienas vokiečių, kitas lietuvių. Batalione tada tarnavo apie 250 karių, jie buvo aprenkti mėlynomis vermachto pėstininkų uniformomis¹⁴⁰¹. Jaunų kareivių kuopos vadas kpt.

1389 S. Šavėlos 1946 01 22 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 2215/3, l. 13–13 a. p.

1390 V. Stundžios 1949 04 25 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-16901, l. 17–17 a. p.

1391 1944 02 29 įsakymas suimti J. Janavicką, LCVA, f. R-691, ap. 1, b. 80, l. 133.

1392 1944 04 14 įsakymas suimti J. Marcinkevičių, *ibid.*, b. 81, l. 53.

1393 1944 02 28 įsakymas suimti V. Grigaitį, *ibid.*, b. 80, l. 112.

1394 1944 01 01 įsakymas suimti K. Baltrušį, *ibid.*, l. 64.

1395 1944 03 03 įsakymas suimti A. Gardauską, *ibid.*, l. 108.

1396 1944 04 01 įsakymas suimti V. Gedvilą, *ibid.*, l. 96.

1397 1944 04 24 įsakymai suimti J. Babkauską ir A. Gaidelį, *ibid.*, l. 76.

1398 1944 04 24 įsakymas suimti J. Kuklieraitį, *ibid.*, l. 178.

1399 1944 05 02 įsakymas suimti M. Abraitį, *ibid.*, l. 8.

1400 J. Maciaus 1950 06 01 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17378, t. 1, l. 127.

1401 P. Ulozo 1945 05 31 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-3291, l. 23–26.

Albinas Lastauskas kartu su 21 kareiviu 1944 m. balandžio 1 d. buvo perkeltas į Prienuose formuojamą 259-ąją lietuvių policijos batalioną. Išvykusiojo pareigas laikinai perėmė psk. Jurgis Normantas. Mokymo priežiūros atžvilgiu jaunų kareivių kuopa buvo priskirta Mokomosios kuopos vadui¹⁴⁰². Mokomosios kuopos ltn. Nikodemas Reikalas 1944 m. gegužės 28–birželio 9 d. buvo išleistas ypatingų atostogų¹⁴⁰³. Iš išlikusių įsakymų Mokymo daliai galima spėti, kad į šį dalinį įėjo Statybos ir Rinkimosi (vadas ltn. P. Polekauskas) kuopos. 1944 m. balandžio 1 d. į Rinkimosi kuopą buvo paskirtas iš 8-ojo bataliono atkeltas ltn. J. Paliulionis ir dar 55 puskarininkiai ir kareiviai¹⁴⁰⁴, o gegužės 31 d. – iš ten pat atkeltas ltn. Vytautas Andriuškevičius¹⁴⁰⁵. Mokymo dalies vado kpt. A. Ruzgio įsakymu 1944 m. balandžio 4 d. 245 Statybos kuopos kariai buvo išsiųsti į 259-ąją batalioną¹⁴⁰⁶.

1944 m. gegužės 23 d. iš 2-ojo bataliono atvykęs kpt. Viktoras Jarašiūnas buvo paskirtas tarnauti bataliono štabe¹⁴⁰⁷. Tų metų gegužės 27 d. laikinai bataliono vado pavaduotoju paskirtas iš 253-iojo bataliono atkeltas kpt. V. Patašius¹⁴⁰⁸.

Birželio pradžioje 258-asis batalionas persikėlė į Kauną. Čia kareiviai saugojo karinius sandėlius¹⁴⁰⁹. Vasaros pradžioje vienas bataliono būrys tarnavo 11-ajame atsparos punkte, kuris saugojo geležinkelio ruožą prie Kazlų Rūdos, geležinkelio stotį ir geležinkelio tiltą. Šiame atsparos punkte buvo 16 karių, ginkluotų 1 lengvujuoju kulkosvaidžiu, 1 lengvujuoju minosvaidžiu ir šautuvais¹⁴¹⁰.

Bene vėliausia dokumentuota žinia apie 258-ojo bataliono veiklą yra Kazlų Rūdos gyventojų Eduardo Kasperavičiaus 1944 m. liepos 18 d. prašymas 258-ojo bataliono vadui priimti jį tarnauti į batalioną¹⁴¹¹. Yra žinių, kad liepos pabaigoje 258-asis batalionas pasitraukė į Tilžę ir ten buvo išformuotas. Dalis bataliono karių buvo perkelti į kitus karinius dalinius, kai kurie – į specialiąją stovyklą Riugeno saloje, kur buvo laikomi lietuviai, latviai, estai, rusai ir ukrainiečiai. Čia jie buvo mokomi karinių ir žvalgybos dalykų¹⁴¹².

1944 m. balandžio 26 d. vokiečių saugumo policijos ir SD vado nurodymu buvo sulaikyti ir vokiečių saugumo policijai perduoti 258-ojo bataliono štabo j. psk. Valeri-

 1402 Įsakymas Mokymo daliai Nr. 59 (1944 04 02), LCVA, f. R-669, ap. 1, b. 1, l. 3, 4.

1403 Įsakymas 258-ajam batalionui Nr. 76 (1944 05 27), LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1250, l. 21–12.

1404 Įsakymas Mokymo daliai Nr. 59 (1944 04 02), LCVA, f. R-669, ap. 1, b. 1, l. 3, 4.

1405 Įsakymas 258-ajam batalionui Nr. 78 (1944 06 06), LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1250, l. 21–23.

1406 Įsakymas Mokymo daliai Nr. 60 (1944 04 05), LCVA, f. R-669, ap. 1, b. 1, l. 10–12.

1407 Įsakymas 258-ajam batalionui Nr. 76 (1944 05 27), LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1250, l. 21–12.

1408 Ibid.

1409 J. Špuro 1947 03 10 apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-3291, l. 67.

1410 Laikina instrukcija atsparos punktui Nr. 11 (be datos), LCVA, f. R-660, ap. 2, b. 252, l. 29 a. p.

1411 E. Kasperavičiaus 1944 07 18 prašymas 258-ojo bataliono vadui, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1250, l. 21–33.

1412 A. Fridriko 1947 10 01 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 36849/3, l. 43 a. p.–44 a. p.

jonas Janulis ir eil. Antanas Plečkaitis¹⁴¹³. Gegužės 23 d. vokiečių policija suėmė Rinkimosi kuopos eil. Antaną Strimaitį (priežastis nežinoma) ir uždarė jį į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą¹⁴¹⁴. Gegužės 29 d. iš bataliono pasišalino eiliniai Kazys Urbonas, Albertas Katilevičius, Kazys Paškevičius ir Edvardas Lileika¹⁴¹⁵.

259-asis lietuvių policijos batalionas

259-asis lietuvių policijos batalionas buvo suformuotas 1944 m. balandžio pradžioje Prienuose. Iš išlikusių įsakymų aiškėja, kad ten šis batalionas dislokavosi 1944 m. balandžio 18–liepos 11 d., o paskui buvo perkeltas į Kauną. Batalionas daugiausia buvo formuojamas iš karių, kuriuos atsiuntė Mokomoji dalis ir 3-iasis lietuvių statybos batalionas. Tų metų balandžio 25 d. iš Mokomosios dalies į batalioną atkeltas 41 puskarininkis, gegužės 5 d. – 96 kariai¹⁴¹⁶. Prienuose kariai gyveno kareivinėse, buvo mokomi rikiuotės ir kitų karinių dalykų, supažindinami su ginklais¹⁴¹⁷. Balandžio 25 d. įsakyme Mokomoji dalis jau vadinama 259-uoju mokomuoju policijos batalionu¹⁴¹⁸.

Liepos 13–25 d. bataliono vado įsakymai buvo rašomi Kaune. Taigi ten tada dislokavosi ir batalionas (ar bent jo štabas)¹⁴¹⁹. Paskutinis įsakymas batalionui išleistas liepos 25 d.¹⁴²⁰ Tada batalioną sudarė 4 kuopos ir pionierių būrys. Yra žinoma, kad 2-ojoje kuopoje tarnavo 140 žmonių, 3-iojoje – 142, 4-ojoje – 135, pionierių būryje – 33 žmonės. Batalionui vadovavo kpt. A. Lastas¹⁴²¹. Bataliono vado adjutanto pareigas laikinai ėjo 4-osios kuopos būrio vadas j. ltn. Benjaminas Paulionis¹⁴²². 1-osios kuopos būriui nuo balandžio 25 d. vadovavo ltn. B. Lukošius, nuo gegužės 2 d. – j. ltn. A. Gelažėla. Kuopos vadas liepos mėn. buvo ltn. Albinas Sidaravičius¹⁴²³. 1944 m. balandžio 6 d. atkeltas iš 9-ojo bataliono ltn. Antanas Baltrušis buvo paskirtas 3-iosios kuopos vadu

1413 Įsakymas Mokymo daliai Nr. 59 (1944 04 02), LCVA, f. R-669, ap. 1, b. 1, l. 9.

1414 Įsakymas 258-ajam batalionui Nr. 78 (1944 06 06), LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1250, l. 21–24.

1415 Įsakymas dėl dezertyrų suėmimo (1944 06 23), LCVA, f. R-659, ap. 1, b. 44, l. 5, 8–10.

1416 Įsakymai 259-ajam batalionui Nr. 10 (1944 04 26) ir Nr. 17 (1944 05 05), *ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 106, l. 9–9 a. p., 20 a. p.

1417 V. Žuko 1949 07 05 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42032/3, t. 2, l. 37.

1418 Įsakymas 259-ajam policijos mokomajam batalionui Nr. 9 (1944 04 25), LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 106, l. 8.

1419 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 68 (1944 07 08), *ibid.*, l. 95 a. p.

1420 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 82 (1944 07 25), *ibid.*, l. 104 a. p.

1421 *Ibid.*, l. 1–1 a. p.

1422 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 13 (1944 04 29), *ibid.*, l. 13 a. p.–14.

1423 Įsakymai 259-ajam batalionui Nr. 14 (1944 05 02) ir Nr. 15 (1944 05 03), *ibid.*, l. 15, 16; Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 81 (1944 07 24), *ibid.*, l. 103.

vietoj išvykusio į 9-ąją batalioną lt. A. Griniaus. Šios kuopos būrio vadu nuo balandžio 18 d. buvo j. lt. K. Eidukonis (liepos 8 d. jis paskirtas laikinai eiti 4-osios kuopos vado pareigas)¹⁴²⁴. Pionierių būrio vadu gegužės 5 d. paskirtas iš Mokomosios dalies atkeltas lt. Jonas Kupstas, kuris jau po dviejų dienų iškeltas į „Lietuvos“ batalioną. Nauju pionierių būrio vadu paskirtas j. lt. Benediktas Laibėnas¹⁴²⁵. Batalione tarnavo ir kpt. Balys Matulevičius (pareigos nežinomos)¹⁴²⁶.

Birželio 20 d. prie Prienų valsčiaus Pagaršvio kaimo po du 1-osios ir 2-osios kuopų būrius dalyvavo kautynėse su sovietiniais partizanais. Operacijai vadovavo lt. B. Lukošius. Iš ūkininko gavusios žinią apie partizanų buvimo vietą, kuopos skubiai išsirengė į žygį. Policininkams buvo išduotas kulkosvaidis ir prancūziški šautuvai. Bunkeris buvo apsuptas. Pastebėję artėjančius policininkus, partizanai atidengė ugnį. Vėliau, išlindę iš bunkerio, jie mėgino pabėgti į mišką, esantį už maždaug 300 m. Bunkeryje policininkai rado 2 nukautus partizanus, 2 automatus ir granatų¹⁴²⁷. Žuvo 1-osios kuopos j. psk. Jonas Chmieliauskas ir eil. Petras Umbrasas, sužeistas į galvą eil. Juozas Skinkys išvežtas į vokiečių karo ligoninę Kaune¹⁴²⁸.

1944 m. gegužės–birželio mėn. dezertyravimas iš tarnybos pasidarė masinis – iki birželio pradžios tada dokumentuota ne mažiau kaip 30 pabėgimo iš bataliono atvejų¹⁴²⁹.

Pirmojoje liepos pusėje batalionas perkeltas į Kauną. Kareiviai čia saugojo geležinkelio tiltą per Nemuną, Mėsos kombinatą, kitas įmones ir kareivines. Mėnesio pabaigoje batalionas pasitraukė į Tilžę. Pakeliui daug kareivių iš jo pasišalino ir liko Lietuvoje. Tilžėje batalionas netrukus išformuotas. Dalis karių buvo išsiųsti į Oldenburgą, vėliau – į Vieną dirbti aerodrome. Austrijoje jie sulaukė karo pabaigos ir pateko į amerikiečių nelaisvę¹⁴³⁰.

1424 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 2 (1944 04 18), *ibid.*, l. 2–2 a. p.

1425 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 32 (1944 05 25), *ibid.*, l. 41.

1426 *Ibid.*, f. R-660, ap. 2, b. 252, l. 22.

1427 V. Kavaliūno 1949 07 04 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16150, t. 1, l. 24–27; A. Mikulio 1949 06 29 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 17.

1428 Įsakymas 259-ajam batalionui Nr. 55 (1944 06 21), LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 106, l. 73 a. p.

1429 1944 m. gegužės–birželio mėn. įsakymai dėl dezertyrų suėmimo, *ibid.*, f. R-659, ap. 1, b. 65.

1430 V. Sakalausko 1949 07 12 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16150, t. 1, l. 95–95 a. p.

10-asis lietuvių policijos batalionas

Panevėžio apygardos štabui buvo pavaldus tik vienas, 10-asis, batalionas. 1942 m. rugsėjo mėn. išformavus apygardos štabą batalionas dar kurį laiką egzistavo, o 1943 m. sausio 31 d. buvo išformuotas ir įtrauktas į 14-ąjį batalioną¹⁴³¹.

10-asis lietuvių policijos batalionas buvo formuojamas Panevėžyje 1941 m. rugpjūčio mėn. Į jį daugiausia stėjo buvę 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai, šauliai, Lietuvos kariuomenės kariškiai. Stojantieji pasirašydavo pasižadėjimą tarnauti šešis mėnesius. 1941 m. batalioną sudarė trys kuopos po 80–90 žmonių, tada jame tarnavo 280–300 kariškių. 1941 m. rugsėjo 29 d. žiniomis, Panevėžio batalione buvo 305 savisaugininkai¹⁴³². Iš pradžių kareiviai dėvėjo Lietuvos kariuomenės uniformas.

1941 m. spalio 1 d. buvo įsteigtas LSD štabas ir keturios apygardos. Panevėžio apygarda suformuota tų metų lapkričio pradžioje. Apygardos štabas įsikūrė Panevėžyje, Vasario 16-osios g. 16. Apygardos vadu paskirtas plk. P. Genys, jo pavaduotoju – gen. št. mjr. E. Bliudnikas. Apygardos štabas turėjo rūpintis savisaugos dalinių (batalionų, atskirųjų kuopų) formavimu Panevėžio apygardoje. Tuo metu Panevėžyje veikęs lietuvių pagalbinės policijos batalionas buvo pavadintas savisaugos batalionu. Bataliono štabas įsikūrė Panevėžio priemiestyje Skaistakalnyje, buvusiose artileristų kareivinėse. Bataliono vadas buvo kpt. B. Kairiūnas¹⁴³³. Kuopoms 1941 m. lapkričio mėn. vadovavo kpt. J. Jakubonis, ltn. Jurgis Juodėnas (2-ajai kuopai) ir kpt. J. Matulis. 1-osios kuopos vadu kurį laiką buvo ltn. V. Aižinas. Šios kuopos būrių vadais buvo jaunesnieji leitenantai A. Gelazėla, N. Černius ir Pranas Grinius. B. Kairiūnas batalionui vadovavo iki 1942 m. birželio mėn., kai pasitraukė iš tarnybos savo noru¹⁴³⁴. Yra žinoma, kad iki tų metų rugsėjo 8 d. 10-ojo bataliono vadu buvo mjr. E. Bliudnikas (po to jis paskirtas 13-ojo lietuvių policijos bataliono vadu), vėliau – plk. P. Genys. Šis batalionui vadovavo iki 1942 m. lapkričio 30 d., kada buvo išleistas į atsargą¹⁴³⁵. Batalionas turėjo ir pučiamųjų orkestrą, kuriam vadovavo vrš. Bartusevičius¹⁴³⁶.

1431 Tvarcos policijos vado Lietuvoje 1943 01 21 ypatingasis įsakymas dėl 10-ojo lietuvių policijos bataliono likvidavimo ir įjungimo į lietuvių 14-ojo policijos bataliono sudėtį, LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 96, l. 8–9.

1432 P. Krivicko 1948 08 28 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 11502/3, l. 45–46; K. Kazlausko 1946 03 19 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 38731/3, l. 14; Savisaugos referento Kaune 1941 09 29 raštas visiems apskričių viršininkams ir policijos vadams, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 18, l. 13 a. p.

1433 Panevėžio apygardos savisaugos dalių štabo 1941 11 08 raštas Ukmergės apskrities policijos vadui, LCVA, f. R-1175, ap. 1, b. 2, l. 93.

1434 B. Kairiūno 1947 03 27 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-20239, l. 21, 22; J. Urbono 1949 11 16 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 22896/3, l. 37.

1435 1942 09 16 ir 1942 11 27 įsakymai LSD, LCVA, f. R-1444, ap. 1, b. 20, l. 6, 38.

1436 J. Tijušo 1951 04 12 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 19424/3, l. 74.

LSD Panevėžio apygardos vadas
plk. Petras Genys (LKKAS)

10-ojo (Panevėžio) lietuvių po-
licijos bataliono kuopos vadas
kpt. Eduardas Počebutas
(VDKM)

Bataliono kareiviai saugojo karinius sandėlius, aerodromą, geležinkelius, sovietų karo belaisvių stovyklą Klaipėdos gatvėje, vokiečių karo komendantūrą ir apygardos komisaro buveinę, Mėsos kombinatą, Cukraus fabriką, duonos kepyklą Pušaloto gatvėje, buvo kariškai mokomi.

1941 m. liepos 10 d. vokiečių karo komendantas Panevėžyje paskelbė įsakymą žydams ant kairės rankovės ryšėti 8 cm pločio geltoną raištį, o nuo liepos 11 d. – persikelti į vadinamąjį žydų kvartalą (getą). Miesto žydai persikėlė į getą, įsteigtą Klaipėdos, Krekenavos, J. Tilvyčio ir Skerdyklos gatvių rajone. Lietuviai turėjo iš geto rajono išsikelti į kitus miesto rajonus. Geto ribos buvo kelis kartus tikslinamos, nes iš pradžių numatyta kvartale visi miesto žydai negalėjo sutilpti. Geto kaliniai gyveno susikimšę ir antisanitarinėmis sąlygomis. 1941 m. liepos 28 d. žiniomis, Panevėžio gete gyveno 4 423 žydai, iš jų 3 207 turėjo pastogę, o 1 216 gyveno kiemuose¹⁴³⁷. Iš žydų buvo konfiskuoti radijo imtuvai ir fotoaparatai, rašomosios mašinėlės ir dauginimo priemonės. 10-ojo bataliono kareiviai kartu su viešosios policijos pareigūnais saugojo getą. Už geto išorinę apsaugą buvo atsakingas Panevėžio apskrities policijos vadas Jonas Daniūnas¹⁴³⁸. Geto kaliniai buvo siunčiami dirbti įvairių darbų mieste ir už jo ribų: remontuoti kelių ir medinių tiltų, atlikti krovos darbų, valyti aikščių, gatvių, kareivinių ir kitų patalpų, dirbti miestui priklausančiame Staniūnų ūkyje (liepos mėn. čia kasdien dirbdavo 100

1437 S. Jегelėvičius, „Panevėžys nacių okupacijos metais (1941–1944 m.)“, *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys, 2003, p. 469, 470; Panevėžio žydų kvartalo komiteto 1941 07 28 raštas Panevėžio miesto savivaldybei, LCVA, f. 1264, ap. 1, b. 800, l. 150.

1438 S. Jегelėvičius, op. cit., p. 470.

žydų darbininkų), kasti durpių. Žydus į darbus dažnai konvojuodavo ir darbo metu saugodavo bataliono kareiviai¹⁴³⁹. 1941 m. rugpjūčio mėn. bataliono policininkai kelis kartus konvojavo žydus ir sovietinius aktyvistus į žudynių vietą Žaliosios miške. Kai kurie bataliono kareiviai atvartus žydus šaudė¹⁴⁴⁰.

Pirmosios komunistų, sovietinių aktyvistų ir žydų žudynės Panevėžyje įvykdytos 1941 m. liepos 21 d. Tada policijos bataliono dar nebuvo, bet veikė karo pradžioje susikūrus lietuvių sukilėlių būrys, kuris vėliau reorganizuotas į pagalbinės policijos būrį. Kaip tik iš šio būrio narių vėliau ir buvo formuojamas Panevėžio policijos batalionas. Liepos pabaigoje būrio nariai paėmė suimtuosius iš Panevėžio kalėjimo ir sunkvežimiais nuvežė į Pajuostės (Kaizerlingo) mišką. Tada čia buvo sušaudyti 103 žmonės: 70 žydų, 23 lietuviai, 9 rusai ir 1 lenkas. Pasmerktuosius sušaudė vokiečių kareiviai, saugumiečiai ir pagalbinės policijos būrio nariai. Suimtajam Afanasijui Amosejevui ir dar keliems kaliniams pavyko pabėgti iš žudynių vietos. Šios akcijos metu greičiausiai buvo sušaudyti komunistine ir prosovietine veikla kaltinti asmenys¹⁴⁴¹.

Masinės Panevėžio žydų žudynės 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo vykdomos tris kartus – rugpjūčio 4, 11 ir 23 d. Buvusio Panevėžio kalėjimo prižiūrėtojo M. Bikėno liudijimu, 1941 m. rugpjūčio pradžioje į Panevėžio kalėjimą atvyko keli vokiečių karininkai ir grupė savisaugos dalinio kareivių. Jų įsakymu į sunkvežimius buvo susodinta ne mažiau kaip 200–300 kalinių (daugiausia jaunų žydų vyrų) ir nuvežta į Žaliosios mišką (apie 13 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio, prie Panevėžio–Vabalninko kelio). Žudynių vietą saugojo policijos bataliono kareiviai. Žydus šaudė vokiečių karininkai ir kareiviai. Rugpjūčio 4 d. buvo sušaudyti 362 žydų vyrai, 41 žydė, 5 rusai komunistai ir 14 lietuvių komunistų¹⁴⁴².

Rugpjūčio 11 d. prie Panevėžio buvo sušaudyta 450 žydų vyrų, 48 žydų moterys, 1 lietuvis komunistas ir 1 rusas komunistas. Pasak vieno žudynių dalyvio, į bataliono kareivines atvyko 8 vokiečių esesininkai ir atrinko apie 20 bataliono kareivių žydams šaudyti. Paskui jie buvo nuvežti į mišką prie duobių. Žydai buvo šaudomi pagal vokiečių komandą. Iš viso nužudyta apie 500 žmonių¹⁴⁴³.

Didžiausios Panevėžio žydų žudynės įvykdytos rugpjūčio 23 d. Jos vyko Pajuostės miške (apie 8 km į rytus nuo Panevėžio, netoli Pajuostės kaimo). Miške buvo iškasti du apie 40 m ilgio grioviai. Prieš žudynes vokiečių SS oberšturmfiureris J. Hamannas pasa-

1439 Ibid., p. 472; P. Milinio 1949 09 15 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 15932/3, l. 22.

1440 K. Kazlauskio 1946 03 19 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 38731/3, l. 13–14; J. Urbono 1949 11 29 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 22896/3, l. 45.

1441 *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 132; J. Dzvonkaus 1948 05 23 tardymo protokolas (kopija), *ibid.*, ap. 45, b. 662, l. 44–44 a. p.; A. Amosejevo 1968 07 14 apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 46, b. 1265, l. 27.

1442 M. Bikėno 1968 07 11 apklausos protokolas, *ibid.*, l. 16–18; *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 132.

1443 *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 132; P. Straukos 1947 05 06 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 7098/3, l. 19–20.

kė kalbą, pareikšdamas, kad visi žydai fiurerio įsakymu turi būti sunaikinti. Pasmerktieji mirčiai grupėmis buvo vedami iš Pajuostės prie griovių ir šaudomi. Į šaudymo vietą žydus konvojavo 10-ojo bataliono kareiviai. Dalis lietuvių savisaugininkų vokiečių buvo atrinkti šaudymui ir vykdė egzekuciją. Pasak vieno žudynių dalyvio, šaudė apie 70 bataliono kareivių ir apie 30 vokiečių. Žudynių vietoje esą buvo plk. P. Genys ir bataliono 1-osios kuopos vadas lt. V. Aižinas. Prieš šaudymą kiekvienas egzekutorius gavo išgerti po 200 gramų degtinės. Lietuviai šaudė šautuvais, vokiečiai – automatais. Sušaudžius vieną grupę žydų, lavonus apkasdavo sovietiniai karo belaisviai, paskui į griovius buvo suvaroma kita žydų grupė ir taip pat sušaudoma. Žudynės truko visą dieną. Sušaudyti 7 523 žydai (1 312 vyrų, 4 602 moterys ir 1 609 vaikai). Kartu su Panevėžio geto kalniais nužudyti ir įvairių Panevėžio apskrities valsčių žydai¹⁴⁴⁴.

Vėlesnėse žydų žudynių akcijose 10-asis batalionas nedalyvavo. Kai kurie bataliono kareiviai, nenorėdami dalyvauti nacių organizuojamuose nusikaltimuose, stengėsi iš tarnybos pasitraukti. Antai po žydų žudynių 1941 m. vasaros pabaigoje Kazys Radzevičius atsisakė toliau tarnauti batalione¹⁴⁴⁵. Nužudytų žydų drabužiai ir kiti daiktai buvo suvežti į 10-ojo bataliono štabą. Vėliau dalį vertingesnių daiktų pasiėmė vokiečiai, o kiti buvo parduoti vietos gyventojams¹⁴⁴⁶.

1941 m. lapkričio mėn. Panevėžio apygardos štabas paskelbė apie savanorių verbavimą į savisaugos dalinius. Apskričių policijos vadams buvo išsiuntinėti atitinkami raštai. Į savisaugos dalinius buvo priimami visų laipsnių buvę kariai, išskyrus karininkus, iki 35 metų amžiaus. Savanoriai privalėjo būti sveiki ir politiškai patikimi. Už tarnybą savisaugos daliniuose buvo žadama nevedusiam eiliniui mokėti 660 rb, vedusiam – 1 260 rb. Priėmimo komisija Ukmergėje buvo numatyta 1941 m. gruodžio 6 d. policijos nuovadoje. Norintieji stoti į savisaugos dalinius karininkai privalėjo pateikti prašymus Panevėžyje veikiančiam apygardos štabui¹⁴⁴⁷.

Įvairiais laikotarpiais daug Panevėžio bataliono kariškių buvo perkelti tarnauti į kitus savisaugos dalinius. Antai 1941 m. lapkričio 7 d. Panevėžio bataliono vadas paskelbė įsakymą, kuriuo iš bataliono į Kauno apygardos savisaugos dalinius turėjo būti perkelta tarnauti 2 karininkai būrių vadai (j. lt. K. Eidukonis ir j. lt. J. Poška), 2 puskarininkiai ir 100 kareivių¹⁴⁴⁸. Šie kariai lapkričio 11 d. traukiniu išvyko į Kauną¹⁴⁴⁹.

1444 J. Dzvonkaus 1968 07 09 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1265, l. 10–12; *Masiinės žudynės Lietuvoje*, p. 132; B. Leipaus 1949 01 27 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 37277/3, l. 13–15.

1445 K. Radzevičiaus 1988 01 04 apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1103, l. 13–14.

1446 J. Urbono 1949 11 29 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 22896/3, l. 45 a. p.

1447 LSD Panevėžio apygardos štabo 1941 11 20 raštas Ukmergės apskrities policijos vadui, LCVA, f. 807, ap. 1, b. 215, l. 64.

1448 LSD Panevėžio apygardos vado plk. P. Genio 1941 11 07 įsakymas Nr. 39 Panevėžio batalionui, LYA, f. K-1, ap. 47, b. 861, l. 3.

1449 L. e. Panevėžio bataliono vado kpt. B. Kairiūno 1941 11 12 įsakymas batalionui Nr. 41, *ibid.*, l. 6–8.

1942 m. kovo mėn. Kauno apygardos vado žinion iš Panevėžio apygardos perkelta 120 karių, tarp jų – kuopų vadai kpt. Eduardas Počebutas ir lttn. V. Baltrušaitis, būrių vadai – j. lttn. P. Grinius, jaunesnieji leitenantai Povilas Kulakauskas ir P. Šidagis¹⁴⁵⁰.

1942 m. rugpjūčio 26 d. 10-ajame batalione tarnavo 21 karininkas, 135 puskarininkiai ir 204 eiliniai¹⁴⁵¹. Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 m. sausio 21 d. įsakymu 10-asis batalionas išformuotas. Panevėžio bataliono karininkai buvo paskirti tarnauti į lietuvių policijos 14-ąją (Šiaulių) batalioną¹⁴⁵².

14-asis lietuvių policijos batalionas

Šiaulių apygardos štabui buvo pavaldus tik 14-asis batalionas, suformuotas iš Telšių bataliono ir Šiaulių savisaugos būrio. Šiauliuose, Telšiuose ir Plungėje jo kariai saugojo įvairius objektus¹⁴⁵³. Bataliono štabas buvo Telšiuose ir tik išformuojant apygardų štabus 1942 m. rugsėjo 1 d. tvarkos policijos vado Lietuvoje įsakymu perkeltas į Šiaulius¹⁴⁵⁴.

Bataliono suformavimas. 14-asis policijos batalionas (iš pradžių vadinosi kuopa) Šiauliuose buvo formuojamas 1941 m. rugpjūčio mėn. Į jį buvo stojama savanoriškai. Tarnybon priimti savanoriai buvo aprūpinami maistu, uniforma, ginklais ir gaudavo piniginių atlyginimą. Į batalioną daugiausia stėjo jauni, 1920–1923 m. gimę vyrai¹⁴⁵⁵. 1941 m. rudenį batalione tarnavo 332 policininkai, ginkluoti rusiškais ir vokiškais šautuvais. Šiaulių bataliono (kuopos) štabas buvo įsikūręs Vilniaus gatvėje. 1942–1944 m. batalioną sudarė trys kuopos: 1-oji kuopa dislokavosi Šiauliuose, Aušros alėjoje, 2-oji – Telšiuose ir 3-ioji – Plungėje¹⁴⁵⁶. Batalionas saugojo geležinkelius, pramonės įmones, karinius sandėlius, sovietų karo belaisvių stovyklą ir kitus objektus. Buvo pavaldus LSD Šiaulių apygardos štabui ir vokiečių žandarmerijos štabui Šiauliuose. Bataliono vadais buvo kpt. Stanislovas Lipčius (1942 m. rugsėjo 1 d. atleistas iš pareigų už girtavimą, į jo vietą rugsėjo 7 d. paskirtas gen. št. plk. lttn. P. Vertelis¹⁴⁵⁷), kpt. P. Puodžiūnas, kpt. J. Ma-

1450 LSD Panevėžio apygardos karių, siunčiamų Kauno apygardos vado žinion, aprūpinimo žiniaraščiai (1942 m. kovas), LCVA, f. R-663, ap. 1, b. 1, l. 127–127 a. p., 132–133.

1451 *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 323.

1452 Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 01 21 įsakymas, LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 96, l. 8.

1453 P. Vertelio 1945 03 16 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19894, l. 25–28.

1454 Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1942 09 01 raštas, LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 38.

1455 J. Smilgevičiaus 1947 04 07 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 5950/3, l. 29.

1456 LSSR MGB 1953 05 06 pažyma apie 14-ąją batalioną, *ibid.*, ap. 47, b. 1268, l. 161.

1457 Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1942 09 01 raštas lietuvių savisaugos dalių ryšių karininkui dėl karininkų ir kareivių perkėlimo, LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 38.

tulis, kuopoms vadovavo – kpt. Jonas Gentneris, kpt. Jonas Tinteris (1-ajai), ltn. Jonas Grubonis (3-iajai)¹⁴⁵⁸. 1942 m. rugpjūčio 26 d. žiniomis, batalione tarnavo 13 karininkų, 85 puskarininkiai ir 234 eiliniai¹⁴⁵⁹.

Vokiečių tvarkos policijos vado Ostlande 1942 m. gruodžio 31 d. įsakymu Panevėžyje buvo išformuotas 10-asis lietuvių policijos batalionas, o jo policininkai įtraukti į 14-ojo bataliono sudėtį. Tuo pačiu įsakymu 14-ojo bataliono vadu paskirtas kpt. J. Matulis, bataliono ryšių karininku – vokiečių policijos kpt. Franzas Salhoferis. Batalioną turėjo sudaryti štabas (5 karininkai) ir keturios kuopos¹⁴⁶⁰.

1943 m. kovo 19 d. žiniomis, 14-ajame batalione tarnavo 20 karininkų, iš jų 5 kapitono (J. Matulis, Jonas Jakubonis, P. Nazaras, Jonas Tinteris ir S. Vasiūnas), o kiti – vyresnieji leitenantai ir leitenantai¹⁴⁶¹. Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 m. kovo 24 d. įsakymu 14-ojo bataliono vadu paskirtas kpt. P. Nazaras¹⁴⁶².

Šiaulių kuopa. Apie Šiaulių kuopos veiklą 1941 m. žinių išlikę labai mažai. Tėra žinoma, kad 1-oji bataliono kuopa (55 asmenys) spalio 2 d. dalyvavo sunaikinant Žagarės getą. Akcijos metu kuopos kareiviai saugojo getą ir konvojavo žydus į šaudymo vietą Naryškino dvaro parke. Po žudynių savaugininkai dar apie savaitę saugojo gete likusį nužudytųjų turtą¹⁴⁶³. Sunaikinant Žagarės getą buvo nužudyti 2 236 žydai: 633 vyrai, 1 107 moterys ir 496 vaikai¹⁴⁶⁴. Žagarės geto žydus šaudė vokiečių gestapininkai, Linkuvos pagalbinės policijos būrio nariai ir 14-ojo bataliono 1-osios kuopos kareiviai. 1942 m. 1-oji kuopa saugojo bataliono štabą ir tiltą per Dubysą. Kuopoje tada tarnavo apie 50 žmonių¹⁴⁶⁵.

Telšių kuopa. Telšių kuopa pradėta formuoti 1941 m. liepos pradžioje. Ją organizavo ltn. V. Nakutis. Tarnybai tinkamo amžiaus vyrams buvo išdalyti raštiški šaukimai. Atvykę tarnauti asmenys buvo nuvesti į gimnazijos patalpas, suskirstyti į būrius, skyrius ir apginkluoti. Telšių kuopoje iš pradžių tarnavo apie 100 žmonių¹⁴⁶⁶. Rugsėjo 1 d. Telšių pagalbinės policijos kuopos vadas prašė Telšių burmistro išduoti kolektyvinį nevardinį pažymėjimą 125 asmenims, pagal kurį kuopa būtų aprūpinama maisto produktais¹⁴⁶⁷.

1458 Ibid., l. 162; Įsakymas LSD Nr. 55 (1942 09 22), *ibid.*, f. R-1444, ap. 1, b. 20, l. 35.

1459 Lietuvių policijos batalionų dislokacijos schema, *ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 102, l. 28.

1460 Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 01 23 ypatingasis įsakymas, *ibid.*, b. 96, l. 8.

1461 Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 03 19 raštas dėl laipsnių suteikimo lietuvių policijos batalionų karininkams, *ibid.*, b. 102, l. 10 a. p.

1462 Vokiečių tvarkos policijos vado Lietuvoje 1943 03 24 įsakymas, *ibid.*, b. 96, l. 54 a. p.

1463 J. Smilgevičiaus 1947 04 07 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 5950/3, l. 28–32, 129.

1464 *Masinės žudynės Lietuvoje*, p. 135.

1465 J. Urbono 1949 11 16 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22896/3, l. 40.

1466 J. Gudo 1951 04 04 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-18708, l. 21.

1467 Telšių pagalbinės policijos kuopos vado 1941 09 01 raštas Telšių burmistrai, LCVA, f. 1075, ap. 2, b. 3, l. 2.

14-ojo lietuvių policijos bataliono vadas
kpt. Jonas Matulis (LCVA)

Yra žinių, kad 1941 m. vasarą kuopa dalyvavo Telšių miesto ir apskrities žydų žudynėse. Birželio pabaigoje Telšių žydai buvo suvaryti į Rainių dvarą už kelių kilometrų nuo miesto. Čia buvo įsteigta laikinoji žydų koncentracijos stovykla. Žydai buvo apgyvendinti mažuose dvaro nameliuose. Rainių stovykloje buvo įkalinti ne tik Telšių miesto, bet ir Varnių, Luokės, Alsėdžių, Rietavo ir kitų Telšių apskrities miestelių žydai. Stovyklos viršininku buvo paskirtas Benediktas Platakis¹⁴⁶⁸.

Masinės Rainių stovyklos žydų vyrų žudynės buvo vykdomos 1941 m. liepos 20–21 d. Joms vadovavo vokiečių gestapininkai. Pasmerktus mirčiai žydų vyrus šaudė stovyklos sargybiniai, vietiniai policininkai ir 50–60 Telšių kuopos savisaugininkų. Prasidėjus liūčiai visų žydų nespėta sušaudyti, todėl žudynės buvo tęsiamos ir kitą dieną. Tikslus aukų skaičius nežinomas. Įvairūs šaltiniai pateikia skirtingus skaičius. Tikėtina, kad galėjo būti sušaudyta 800–1 500 žydų vyrų. Lavonai buvo užkasti miške netoli dvaro.

Po savaitės dėl baisaus yrančių lavonų tvaiko ir epidemijų baimės žydų moterys su vaikais iš Rainių stovyklos buvo perkeltos į Gerulių kaime įrengtą stovyklą (apie 7 km į rytus nuo Telšių). Gerulių stovyklos komendantas buvo tas pats B. Platakis¹⁴⁶⁹. Geruliuose žydų moterys su vaikais buvo apgyvendintos daržinėse, kur iš lentų buvo sukalti dviauکشčiai gultai. Rugpjūčio pabaigoje (28–30 d.) į Gerulius atvažiavo du ginkluotų lietuvių savisaugininkų ir policininkų automobiliai. Visos moterys buvo suvarytos į aikštę. Jaunos (iki 30 metų) moterys ir merginos (400–500 moterų) buvo atskirtos

1468 „Telsiai“, *Lithuania: Crime and Punishment*, Tel-Aviv, 1999, January, Nr. 6, p. 91; Išrašas iš S. Šugam 1945 01 28 apklausos protokolo, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 194, l. 20; Išrašas iš J. Jurevičiaus 1945 01 26 tardymo protokolo, *ibid.*, l. 124.

1469 K. Idzelevičiaus 1944 11 22 tardymo protokolo išrašas, LYA, f. K-1, ap. 8, b. 165, l. 236–245; B. Mikutos 1968 08 23 apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 46, b. 1253, l. 6.

nuo vyresniųjų ir vaikų ir išsiųstos į Telšių getą. Vyresnio amžiaus moterys su vaikais buvo nuvarytos į netoliese esančią giraitę ir ten iškastame griovyje sušaudytos. Iš viso nužudyta 1 500–2 000 žydų moterų ir vaikų. Aukų drabužiai buvo išvežti į Telšius ir išparduoti vietos gyventojams¹⁴⁷⁰.

Gen. št. plk. lt. I. Kraunaičio 1941 m. rugsėjo 29 d. rašte Telšių kuopa jau vadinama batalionu, kuriame tarnavo 275 žmonės¹⁴⁷¹. Dalis kuopos kareivių saugojo Telšių–Sedos kelią, vėliau apie 30 vyrų buvo išsiųsti tarnauti į Rietavą. Ten jie saugojo karinius sandėlius. Vienas Telšių kuopos būrys (vadas Juozas Gudas) dislokavosi Varniuose, kur saugojo šaudmenų ir maisto produktų sandėlius¹⁴⁷².

1942 m. vasario 6 d. į Telšių ir Plungės kuopas buvo papildomai verbuojami savanoriai. Į tarnybą galėjo stoti 18–35 metų amžiaus vyrai. Lig tol netarnavusieji kariuomenėje turėjo baigti trijų mėnesių karinio rengimo kursus specialiuose daliniuose. Stojantieji į tarnybą privalėjo komisijai pateikti asmens dokumentus, raštišką prašymą, gyvenimo aprašymą, vietos policijos išduotą ištikimybės liudijimą, o jaunesni negu 21 metų – dar ir tėvų arba auklėtojų sutikimą, patvirtintą valsčiaus viršaičio arba miesto burmistro įstaigos. Asmenys, komisijos pripažinti tinkamais tarnauti savisaugos daliniuose, gaudavo raštiškus pažymėjimus¹⁴⁷³.

Plungės kuopa. 14-ojo bataliono 3-ioji kuopa pradėta formuoti 1941 m. rugpjūčio mėn. Ją formavo kpt. S. Lipčius. Kuopos štabas ir kareivinės buvo įsikūrusios Plungėje, Laisvės alėjoje. Daugumą kuopos narių sudarė buvę 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai, Plungės sukilėlių būrio nariai. Stojantys tarnauti vyrai rašydavo prašymą kpt. S. Lipčiui. Kuopą sudarė du būriai, o būrį – du skyriai. 1941 m. 1-ajam būriui vadovavo vrš. Pranas Šapalas (1942 m. pradžioje jį pakeitė lt. Balys Orvydas, kuris kartu ėjo ir kuopos vado pavaduotojo pareigas), o 2-ajam – vrš. Stasys Mončys. Kuopoje tarnavo 50–70 žmonių, kariai dėvėjo Lietuvos kariuomenės uniformas su lietuviškais skiriamaisiais ženklais, buvo ginkluoti šautuvais ir pistoletais. Uniforma ir maistu jie buvo aprūpinami nemo-kamai, be to, kas mėnesį gaudavo apie 250 RM atlyginimą¹⁴⁷⁴. Maistas, apranga ir ginklai buvo vežami iš Šiaulių¹⁴⁷⁵.

Plungės kuopa naktimis patruliavo mieste, saugojo geležinkelio stotis ir tiltus, karinius sandėlius, elektrinę Stanaičių kaime, kitus karinės ir ūkinės reikšmės objektus.

1470 Išrašas iš K. Idzelevičiaus 1950 02 19 tardymo protokolo, *ibid.*, b. 194, l. 24; *ibid.*, b. 1253, l. 80.

1471 Savisaugos referento gen. št. plk. lt. I. Kraunaičio 1941 09 29 raštas, LCVA, f. R-729, ap. 1, b. 72, l. 63.

1472 J. Gudo 1951 04 04 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18708, l. 22–22 a. p.

1473 Telšių apskrities viršininko A. Ramausko skelbimas (be datos), LCVA, f. 1075, ap. 2, b. 6, l. 147.

1474 I. Saukalo 1951 06 20 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20876/3, l. 18–22.

1475 V. Kontauto 1951 07 06 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-16600, l. 20–28.

Laisvi nuo sargybų kareiviai buvo mokomi rikiuotės ir kitų karinių dalykų¹⁴⁷⁶. 1943 m. sausio–vasario mėn. dalis kuopos buvo išsiųsta į Vilnių papildyti 2-ojo lietuvių policijos bataliono. Čia plungiškiai buvo kariškai mokomi ir rengiami vykti į frontą. Pasklidus gandams apie vokiečių kariuomenės pralaimėjimus Rytų fronte, nemažai karių dezertyravo dar prieš išvykdami iš Vilniaus¹⁴⁷⁷.

Yra žinių, kad 3-ioji ar 4-oji bataliono kuopa nuo 1943 m. lapkričio mėn. iki 1944 m. pavasario buvo dislokuota Ukmergėje ir saugojo kelius. 1944 m. balandį ji perkelta į Troškūnus (Panevėžio aps.) saugoti nuo sovietinių partizanų pieninės. Čia kuopa išbuvo apie dvi savaites. Priartėjus frontui, šis dalinys iš Šiaulių pasitraukė į Tauragę¹⁴⁷⁸.

Bataliono išformavimas ir nuostoliai. 1944 m. vasarą 14-asis batalionas buvo perkeltas į Tauragę ir ten išformuotas. Kareiviai buvo aprengti vokiškomis uniformomis ir išsiųsti į Dancigą. Iš ten po mėnesio buvo perkelti į Dresdeną ir įtraukti į vokiečių pulką, o šis gruodžio mėn. išsiųstas į Jugoslaviją kovoti su Josipo Broz Tito vadovaujamais partizanais. 1945 m. vasario viduryje pulkas grąžintas į Vokietijos miestą Kotbusą ir vėliauestas į frontą kovoti su puolančia sovietų kariuomene¹⁴⁷⁹.

Apie kautynėse patirtus bataliono nuostolius žinoma labai mažai. Kadangi jo dislokacijos vietose sovietinių partizanų veikla buvo silpna, susidūrimų su jais pasitaikė labai retai, todėl ir nuostolių beveik nepatirta. Yra žinoma, kad 1943 m. pabaigoje neišsikiomis aplinkybėmis žuvo 14-ojo bataliono 4-osios kuopos eil. Vytautas Liepa¹⁴⁸⁰.

Didžioji dalis bataliono nuostolių – iš tarnybos savavališkai pasitraukę kariai. 1943 m. ėmęs vis labiau ryškėti netolimas Vokietijos pralaimėjimas kare skatino bataliono karius šalintis iš tarnybos. Tokias karių nuotaikas dar labiau stiprino lietuvių tautinio pagrindžio agitacija: lietuviai nuolatos buvo raginami netarnauti svetimiesiems, kovoti tik už Lietuvos nepriklausomybę ir tik lietuviškose ginkluotosiose pajėgose.

Pasišalinusius iš tarnybos karius persekiojo okupacinė valdžia ir jai tarnaujantys vietiniai kolaborantai. Dėl to bėgliai buvo priversti slapstytis arba gyventi su padirbtais dokumentais. Kai kurie jų buvo suimti ir nubausti įvairiomis bausmėmis. 1943 m. vasario 22 d. iš bataliono dezertyravo eil. Feliksas Bytautas. Balandžio 17 d. į jo gimtąjį Naujamiesčio valsčiaus Gečių kaimą atvyko 6 lietuvių policininkai ir norėjo jį suimti. Kilus susišaudymui bėglys buvo sužeistas ir pateko į Šiaulių kalėjimo ligoninę. Po šešių mėnesių F. Bytautui pavyko iš kalėjimo pabėgti¹⁴⁸¹. Tų pačių metų balandžio 22 d. iš bataliono

1476 V. Kontauto 1951 07 10 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 31–32.

1477 I. Saukalo 1951 06 20 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 20876/3, l. 24, 39, 40.

1478 P. Pilkauskas 1949 05 12 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 47688/3, t. 1, l. 153, 154 a. p.

1479 J. Bagdono 1946 02 28 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 39432/3, l. 10 a. p.

1480 R. Zizas, *op. cit.*, p. 300.

1481 F. Bytauto 1945 04 30 tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-4058, l. 10 a. p.–11.

pabėgo eil. Mykolas Anuškevičius¹⁴⁸², lapkričio mėn. – 1-osios kuopos kareivis Antanas Zajarskas. Pastarąjį po trijų dienų vokiečių žandarai sulaikė ir uždarė į kalėjimą, o vėliau išsiuntė prievartinių darbų į Vokietiją. Berlyne A. Zajarskas buvo uždarytas į rusų darbininkams skirtą stovyklą ir dirbo karinėje gamykloje, gaminančioje minas¹⁴⁸³. 1944 m. balandžio 6 d. iš bataliono pabėgo psk. Bronius Plestys¹⁴⁸⁴, balandžio 7 d. – eil. Stasys Butkus¹⁴⁸⁵, gegužės 25 d. – vachmistras Kazys Spetyla¹⁴⁸⁶.

Sovietų kariuomenei priartėjus prie Lietuvos, beveik visa Šiauliuose dislokuota bataliono kuopa išsibėgiojo po Šiaulių apskrities miestelius ir kaimus¹⁴⁸⁷.

„Lietuvos“ policijos batalionas

„Lietuvos“ batalionas buvo formuojamas iš Vokietijoje atitarnavusių Reicho darbo tarnybos (RDT) savanorių. 1943 m. rugsėjo 24 d. ltn. Ignas Taunys buvusiems RDT savanoriams išsiuntinėjo šaukimus spalio 10 d. atvykti į Kaune, Žaliakalnyje, esančias RDT kareivines. Tokį šaukimą gavo 270 savanorių. Nustatytą dieną atvykę, savanoriai kareivinėse rado apsisitojusį estų policijos batalioną. Jo sargybiniai neįleido lietuvių savanorių vidun ir šie išsivažinėjo namo. Dėl šio nesusipratimo tų metų spalio pabaigoje iš Kauno į Kioslino (Pomeranija) mokomąjį batalioną išsiųsti tik 132 lietuvių savanoriai¹⁴⁸⁸.

Kioslino mokyklai vadovavo vokiečių mjr. Franke ir lietuvių kpt. P. Urbutis. Štabo viršininkas buvo vyr. ltn. J. Kupstas (vienu metu jis vadovavo ir 3-iajai kuopai). Mokykla (organizuota kaip batalionas) buvo įsikūrusi pietinėje Kioslino dalyje barakuose. Joje mokėsi apie 600 kursantų. Vokiečių žandarmerijos uniformomis aprengti kursantai buvo suskirstyti į tris kuopas ir sunkiųjų kulkosvaidžių būrį. Vadovaujamas pareigas iki būrių vadų imtinai lygiomis teisėmis ėjo po du karininkus – vienas vokietis, kitas lietuvis: 1-ajai kuopai vadovavo vokiečių policijos kpt. Ratke ir ltn. J. Jablonskis, 2-ajai – ltn. Vladas Nakutis ir, atrodo, ltn. A. Šernas, 3-iajai – vokiečių policijos kpt. Haihilfe (?) ir ltn. Kazys Zaronkis. Taip pat mokykloje tarnavo ltn. J. Petrutis. Mokyklos viršininkas kartu buvo ir bataliono vadas. Mokykloje vokiečių ir lietuvių karininkai mokė rikiuotės ir fizinio rengimo dalykų, šaudymo ir šaunamųjų ginklų pažinimo, taktikos, sanitarijos,

1482 1943 07 10 įsakymas dėl M. Anuškevičiaus suėmimo, LCVA, f. R-691, ap. 1, b. 68, t. 1, l. 69.

1483 A. Zajarsko 1946 12 17 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47023/3, l. 9.

1484 1944 04 19 įsakymas dėl B. Plesčio suėmimo, *ibid.*, b. 81, l. 12.

1485 1944 04 15 įsakymas dėl S. Butkaus suėmimo, LCVA, f. R-691, ap. 1, b. 80, l. 65.

1486 1944 06 21 įsakymas dėl K. Spetylos suėmimo, *ibid.*, f. R-659, ap. 1, b. 65, l. 16.

1487 J. Urbono 1949 11 29 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 22896/3, l. 46.

1488 Mjr. H. Songino 1943 10 29 raštas SS ir policijos vadui Lietuvoje, LCVA, f. R-683, ap. 2, b. 24, l. 3–4.

geografijos ir topografijos, kovos su partizanais metodų, diversijų ir minavimo, žvalgybos ir kontržvalgybos, vyko politinis, cheminis ir bakteriologinis rengimas¹⁴⁸⁹.

1944 m. sausio–vasario mėn. lietuvių kursantai iš Kioslino buvo perkelti į Ukmergę, o iš ten po 10–12 dienų – į Prienus. Čia batalionas (mokykla) buvo suskirstytas į tris kuopas: šaulių, kulkosvaidininkų ir minosvaidininkų¹⁴⁹⁰. Dar buvo ryšių, žvalgybos, tiekimo ir sanitarijos grupės. Batalioną sudarė apie 500 karių.

Vasario 16 d. kursantai davė priesaiką Trečiajam reichui. Kariai buvo išrikiuoti aikštėje šalia Prienų kareivinių. Ceremonijoje dalyvavo iš Kauno atvykęs vokiečių policijos pulkininkas, mokyklos vadovai, orkestras sugrojo Lietuvos ir Vokietijos himnus, buvo iškabintos abiejų šalių vėliavos. Vokiečių karininkas skaitė priesaikos tekstą, lietuvių karininkas jį vertė, o paskui žodžius kartojė kursantai. Vėliau kursantai pražygiavo pro tribūną su viršininkais ir sugrįžo į kareivines. Čia jie pasirašė priesaikos tekstą.

Prienuose kursantai toliau mokėsi karinių dalykų, saugojo Kauno–Alytaus kelią, gaudė Lietuvos vietinės rinktinės dezertyrus, dalyvavo operacijose prieš partizanus Panevėžio, Trakų ir Vilniaus apskrityse. 1944 m. gegužės mėn. batalionas buvo išvykęs į Panevėžio apskritį, šukavo ten Šimonių girią, bet su partizanais nesusidūrė. Operacija truko kelias paras. Birželio pabaigoje–liepos pradžioje batalionas buvo išsiųstas į Vilniaus ir Trakų apskritis. 3-ioji kuopa Aukštadvaryje išbuvo dvi ar tris savaites ir Semeliškių apylinkėse susidūrė su partizanais, bet nuostolių nė viena pusė nepatyrė. Iš ten dalinys atsitraukė į Kauną ir trumpam buvo apgyvendintas Šančių kareivinėse¹⁴⁹¹.

1944 m. pavasarį padažnėjo dezertyravimo atvejų. Lietuvių saugumo policijos Panevėžio apygardos viršininkas balandžio 12 d. paskelbė dešimties lietuvių karių, pasižalinusių iš Prienų, paiešką¹⁴⁹².

Liepos mėn. „Lietuvos“ batalionas buvo perkeltas į Daugpilį. Čia kursantai saugojo aerodromą, geležinkelio tiltą, statė gynybinius įtvirtinimus, buvo mokomi žvalgybos ir diversinio darbo sovietų užnugaryje. Priartėjus frontui, lietuviai buvo perkelti į Sluokos miestelį prie Rygos. Atsitraukdami jie dar spėjo susprogdinti Daugpilio oro uosto įrenginius¹⁴⁹³. 1944 m. vasarą lietuvių kursantams Kuoknės, Sluokos, Maduonos ir kituose rajonuose (Latvija) teko ne kartą dalyvauti kautynėse su sovietų kariuomene ir

1489 LSSR KGB 1948 08 18 pažyma apie Kioslino–Prienų karininkų mokyklą, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19976 (stebėjimo byla), l. be numerio; S. Sabaliausko 1950 08 22 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 8, b. 89, l. 1–2; J. Montrimo 1949 02 02 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 118; J. Liaubono 1948 10 18 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. P-19976, l. 70–71.

1490 V. Uštupovo 1949 07 14 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 47688/3, t. 1, l. 333 a. p.

1491 A. Skerio 1948 05 13 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 35068/3, l. 150–154; K. Šukio 1951 10 31 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 23628/3, l. 59–60; P. Kiaunės 1951 10 11 tardymo protokolas, *ibid.*, l. 101.

1492 LSP Panevėžio apygardos viršininko 1944 04 12 raštas, LCVA, f. R-708, ap. 1, b. 20, l. 25.

1493 A. Skerio 1951 03 24–25 ir 1951 03 26 tardymo protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35068/3, l. 19, 55.

patirti nemažų nuostolių. Rugpjūčio–rugsėjo mėn. kursantai statė gynybinius įtvirtinimus Mildos ir Sluokos rajonuose.

Artėjant sovietų kariuomenei kursantai pėsčiomis traukėsi Liepojos link, o iš ten spalio (pasak kitų šaltinių, lapkričio) viduryje garlaiviu buvo išgabenti į Dancigą. 1944 m. gruodžio mėn. batalionas išformuotas. Iš maždaug 500 karių dalinio teliko apie 120 žmonių¹⁴⁹⁴. Kursantai buvo išskirstyti į įvairius vokiečių policijos dalinius (11-ąją ir 14-ąją policijos divizijas, 3-iąją, 26-ąją ir 82-ąją policijos pulkus) ir 1945 m. pradžioje iš Dancigo išsiųsti į Liubianos (Jugoslavija) apylinkes saugoti komunikacijų ir kovoti su partizanais. 1945 m. kovo mėn. lietuviai buvo išsiųsti į Berlyno rajoną kovoti su puolančia Raudonąja armija ir 14-ojo vokiečių policijos pulko bei kitų dalinių sudėtyje dalyvavo kautynėse prie Gubeno, Taubendorfo ir Liubeno miestų. Balandžio pabaigoje dauguma lietuvių karių buvo apsupti ir pateko į sovietų nelaisvę¹⁴⁹⁵.

Policijos kavalerijos ir vairuotojų mokykla

Pastoviuose (dabar Baltarusijos Respublika, Vitebsko srities rajono centras), apie 50 km nuo Vilniaus, buvusių lenkų kavalerijos kareivinių pastate, 1942 m. birželio mėn. buvo įsteigta Policijos kavalerijos ir vairuotojų mokykla (vok. *Reit und Fahrstaffel*). Vokiečių, lietuvių ir kiti policijos pareigūnai čia buvo mokomi jodinėti ir vairuoti. Mokymai trukdavo šešis mėnesius. Manoma, kad mokyklą baigė apie tūkstantis lietuvių, latvių ir estų policininkų. Tarnybai policijoje čia taip pat buvo parengta apie tūkstantis arklių ir vežimų¹⁴⁹⁶. 1942 m. birželio 19 d. žiniomis, mokyklai (daliniui) vadovavo lttn. Juozas Rimkevičius, jo pavaduotojas buvo vrš. Eduardas Juknaitis. Tuo metu mokyklą sudarė kavalerijos būrys (vadas vrš. Antanas Overlingas), 2 vairuotojų būriai (vadai viršilos Albinas Savukaitis ir Juozas Jurkšaitis) ir pagalbinė grupė (viršininkas vrš. Antanas Procuta). Joje tada tarnavo 97 asmenys¹⁴⁹⁷.

Tvarkos policijos vado Ostlande 1943 m. vasario 3 d. įsakymu Policijos kavalerijos ir vairuotojų mokyklos Pastoviuose kariškiai kpt. Walteris Jucknies, vyr. lttn. Otto Wiemannas ir policininkas Rudolfas Sommeris buvo apdovanoti antrosios klasės Karo nuopelnų kryžiumi su kardais¹⁴⁹⁸.

1494 V. Uštupovo 1949 07 14 tardymo protokolas, *ibid.*, b. 47688/3, t. 1, l. 331–331 a. p.

1495 LSSR KGB 1948 08 18 pažyma apie Kioslino–Prienų karininkų mokyklą, *ibid.*, b. P-19976 (stebėjimo byla), l. be numerio; S. Sabaliausko 1950 09 05 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 8, b. 89, l. 4; A. Skerio 1951 03 26 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. 35068/3, l. 58.

1496 P. Stankeras, *Lietuvių policija Antrajame pasauliniame kare*, p. 426.

1497 1942 06 19 žinios apie Kavalerijos ir vairuotojų mokyklą (dalinį), LCVA, f. R-660, ap. 2, b. 252, l. 5–6.

1498 Tvarkos policijos vado Ostlande 1943 02 03 įsakymas Nr. 3, *ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 102, l. 14.

Lietuvių policijos bataliono kariai Pastovių (Baltarusija) stotyje. 1943 m. ruduo (LYA)

Dalis buvusių 7-ojo lietuvių policijos bataliono karių 1943 m. viduryje buvo išsiųsti į Pastovių policijos kavalerijos ir vairuotojų mokyklą. Čia jie prižiūrėjo arklius, saugojo kareivines ir atliko kitas tarnybas.

Pastovių miestelis buvo aktyvaus sovietų ir lenkų partizanų veikimo zonoje. Miestelis ir Policijos kavalerijos ir vairuotojų mokykla dažnai buvo puldinėjami partizanų, dėl to tvarkos policijos vado Lietuvoje 1944 m. balandžio 27 d. įsakymu mokykla (vok. *Polizei Schule für Reit- und Fahrwesen*) turėjo būti iškelta į Žagarę.

1944 m. gegužės mėn. Pastovių mokykla su sargybiniais pasitraukė į Lietuvą – iš pradžių į Varėną, vėliau į Kauną ir Kazlų Rūdą¹⁴⁹⁹. 1944 m. rugpjūčio mėn. mokykla buvo evakuota į Karaliaučių, kur apsistojo vokiečių kareivinėse. Evakuacijos metu mokyklos personalas, kursantai ir inventorių nukentėjo nuo aviacijos puolimų¹⁵⁰⁰.

1499 A. Rimkos 1951 05 23 tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 35765/3, l. 21; Tvarkos policijos vado Lietuvoje 1944 04 27 įsakymas Nr. 5, LCVA, f. R-659, ap. 1, b. 2, l. 182.

1500 P. Stankeras, *Lietuvių policija Antrajame pasauliniame kare*, p. 426.